

गण्डकी प्रदेशभित्रको वनलाई नियमन र व्यवस्थापन गर्न बनेको विधेयक

प्रस्तावना: गण्डकी प्रदेशभित्रको राष्ट्रिय वन, निजी, सार्वजनिक तथा शहरी वनको संरक्षण, सम्बर्द्धन र सदुपयोग गर्दै दिगो वन व्यवस्थापनको माध्यमबाट वन पैदावारको सहज आपूर्ति, वन पैदावारमा आधारित उद्योग र पर्यापर्यटनको प्रवर्द्धन, वनस्पति, वन्यजन्तु, जैविक विविधता, जलाधार तथा वातावरणको प्रभावकारी व्यवस्थापन एवम् नियमन मार्फत स्वस्थ वातावरणको प्रवर्द्धन तथा समुदायको जीविकोपार्जनमा योगदान गर्दै प्रदेशको समृद्धिमा टेवा पुऱ्याउन वाञ्छनीय भएकोले,

गण्डकी प्रदेश सभाले यो ऐन बनाएको छ।

परिच्छेद-१

प्रारम्भिक

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:** (१) यस ऐनको नाम “गण्डकी प्रदेश वन ऐन, २०८०” रहेको छ।
(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ।
२. **परिभाषा:** विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा, –
 - (क) “उपभोक्ता समिति” भन्नाले दफा ५५ को उपदफा (६) बमोजिमको कार्यकारी समिति सम्झनु पर्छ।
 - (ख) “उपभोक्ता समूह” भन्नाले दफा ५५ बमोजिम वनको संरक्षण, सम्बर्द्धन, विकास, व्यवस्थापन तथा सदुपयोग गर्न गठन भएको उपभोक्ता समूह सम्झनु पर्छ।
 - (ग) “कबुलियती वन” भन्नाले दफा ४६ वा दफा ४८ बमोजिम व्यवस्थापन गरिने राष्ट्रिय वन सम्झनु पर्छ।
 - (घ) “कार्ययोजना” भन्नाले वातावरणीय सन्तुलन कायम राखी वनको विकास, संरक्षण, सम्बर्द्धन तथा वन पैदावारको उपयोग र बिक्री वितरण गर्न तयार गरिएको यस ऐन बमोजिम स्वीकृत सम्बर्द्धन प्रणालीमा आधारित वन सम्बन्धी कार्ययोजना सम्झनु पर्छ।
 - (ङ) “गैरकाष्ठ वन पैदावार” भन्नाले वनमा रहेका वा वनमा उत्पन्न भएका वा वन बाहिर रहेका, रुखबाट उत्पादित काठ र दाउरा बाहेकका, जडीबुटी तथा वन्यजन्तु वा वन्यजन्तुको आखेटोपहार लगायत अन्य सबै जैविक वा भौतिक उत्पत्तिका सामान वा वस्तु सम्झनु पर्छ।
 - (च) “जलाधार” भन्नाले वर्षातको पानी वा भल एकीकृत भई एउटै निकासबाट बग्ने पानीढलो क्षेत्र सम्झनु पर्छ। सो शब्दले कुनै ताल-तलैया, खोल्सा, खोला, नदी आदिलाई निकासको आधार मानी त्यस्तो बहावसँगैको र सो भन्दा माथिल्लो क्षेत्र समेतलाई जनाउँछ।
 - (छ) “जैविक मार्ग” भन्नाले वन्यजन्तुहरू एक बासस्थानबाट अर्को बासस्थानसम्म आवत-जावत गर्ने बाटो सम्झनु पर्छ।

- (ज) “टाँचा” भन्नाले काठ वा रूखमा लगाइने छाप, चिन्ह वा निशाना सम्झनु पर्छ र सो शब्दले उक्त निशाना लगाउन प्रयोग गरिने फलामे औजारलाई समेत जनाउँछ।
- (झ) “डिभिजनल वन अधिकृत” भन्नाले डिभिजन वन कार्यालयको प्रमुख सम्झनु पर्छ।
- (ञ) “डिभिजन वन कार्यालय” भन्नाले मन्त्रालय मातहतको डिभिजन वन कार्यालय सम्झनु पर्छ।
- (ट) “तोकिएको” वा “तोकिए बमोजिम” भन्नाले यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा तोकिए बमोजिमको सम्झनु पर्छ।
- (ठ) “धार्मिक वन” भन्नाले दफा ५१ बमोजिम जिम्मा दिइएको राष्ट्रिय वन सम्झनु पर्छ।
- (ड) “नदीजन्य पदार्थ” भन्नाले नदी, खोला, खोल्सी वा खहरे, बाढी पहिरोले बगाई ल्याई नदी, खोला, खोल्सी वा खहरेको किनार तथा आसपासका वन क्षेत्र वा सार्वजनिक जग्गा वा नदी उकास क्षेत्र वा निजी जग्गामा जम्मा भएको ढुङ्गा, ग्राभेल, वालुवा, गिट्टी, मिस्कट, गेग्रान, माटो समेत सम्झनु पर्छ।
- (ढ) “निजी वन” भन्नाले दफा ६५ बमोजिम दर्ता गरी कुनै व्यक्ति वा संस्थाको हक पुग्ने निजी जग्गामा लगाई हुर्काएको वा संरक्षण गरिएको वन सम्झनु पर्छ।
- (ण) “निर्देशक” भन्नाले वन निर्देशनालयका प्रमुख सम्झनु पर्छ।
- (त) “निर्देशनालय” भन्नाले मन्त्रालय अन्तर्गतको वन निर्देशनालय सम्झनु पर्छ।
- (थ) “पर्यापर्यटन” भन्नाले वन, वन्यजन्तु, वातावरण लगायत प्राकृतिक र साँस्कृतिक सम्पदामा आधारित प्रकृतिमैत्री पर्यटकीय गतिविधिलाई सम्झनु पर्छ र सो शब्दले पर्यापर्यटनलाई लक्षित गरी सञ्चालन गरिने क्रियाकलापलाई समेत जनाउँछ।
- (द) “प्रदेश” भन्नाले गण्डकी प्रदेश सम्झनु पर्छ।
- (ध) “प्रदेश सरकार” भन्नाले गण्डकी प्रदेश सरकार सम्झनु पर्छ।
- (न) “मन्त्रालय” भन्नाले प्रदेश सरकारको वन सम्बन्धी विषय हेर्ने मन्त्रालय सम्झनु पर्छ।
- (प) “राष्ट्रिय वन” भन्नाले सरकारद्वारा व्यवस्थित वन, वन संरक्षण क्षेत्र, विशेष वन क्षेत्र, सामुदायिक वन, साझेदारी वन, धार्मिक वन, कबुलियती वन तथा प्रदेशभित्रको राष्ट्रिय वन सम्झनु पर्छ।
- (फ) “वन उद्यम” भन्नाले काष्ठ तथा गैरकाष्ठ वन पैदावारमा आधारित खेती तथा प्रशोधन गर्ने कार्यलाई सम्झनु पर्छ र सो शब्दले प्रचलित कानून बमोजिमको वन्यजन्तु पालनलाई समेत जनाउँछ।
- (ब) “वन पैदावार” भन्नाले वनमा रहेको वा पाईएको वा वनबाट ल्याईएको देहायको पैदावार सम्झनु पर्छ:

- (१) काष्ठ पैदावार,
- (२) गैरकाष्ठ वन पैदावार,
- (३) चट्टान, माटो, पानी, नदिजन्य वा खनिजजन्य पदार्थ,

(४) वन क्षेत्रबाट प्राप्त हुने अन्य पदार्थ।

- (भ) “वन व्यवस्थापन पद्धति” भन्नाले वनको व्यवस्थापनका लागि अपनाइएका सरकारद्वारा व्यवस्थित वन, सामुदायिक वन, साझेदारी वन, कबुलियती वन, धार्मिक वन, विशेष वन, वन संरक्षण क्षेत्र लगायतका पद्धति सम्झनु पर्छ।
- (म) “वन संरक्षण क्षेत्र” भन्नाले दफा २३ बमोजिम व्यवस्थापन गरिएको वन क्षेत्रलाई सम्झनु पर्छ।
- (य) “वन सम्वर्द्धन प्रणाली” भन्नाले वन बाली स्थापना गर्न, हुर्काउन, स्याहार सम्भार तथा पुनरुत्पादन नियमन गर्न अवलम्बन गरिने छुनौट प्रणाली, माउरूख प्रणाली, छत्र प्रणाली, सरपट कटान प्रणाली लगायतका वन सम्वर्द्धन प्रणाली (सिल्विकल्चर सिस्टम) लाई सम्झनु पर्छ।
- (र) “वन क्षेत्र” भन्नाले निजी स्वामित्वको हकभोगको र प्रचलित कानूनले अन्यथा व्यवस्था गरेको बाहेकको वन सिमाना लगाइएको वा नलगाइएको, वनले घेरिएको वा वनभित्र रहेको घाँसेमैदान, खर्क, हिउँले ढाकेको वा नढाकेको नाङ्गो पहाड, बाटो, पोखरी, ताल तलैया, सिमसार, नदी, खोलानाला, बगर, पर्ती वा ऐलानी जग्गाले ओगटेको क्षेत्र समेत सम्झनु पर्छ।
- (ल) “वातावरणीय सेवा” भन्नाले वन क्षेत्रको पारिस्थितिकीय प्रणालीबाट प्राप्त हुने देहाय बमोजिमको वस्तु वा सेवा र सो बाट प्राप्त हुने लाभ सम्झनु पर्छ:
- (१) कार्बन सञ्चिति,
 - (२) जैविक विविधताको संरक्षण,
 - (३) जलचक्र प्रणाली,
 - (४) पर्याप्यटन,
 - (५) अध्ययन, अनुसन्धान तथा मनोरञ्जन,
 - (६) तोकिए बमोजिमको अन्य वस्तु, सेवा तथा लाभ।
- (व) “शहरी वन” भन्नाले शहरी र शहरोन्मुख क्षेत्रभित्र रहेका प्राकृतिक वा मानवीय प्रयासबाट लगाई हुर्काईएका सामाजिक, मनोरञ्जनात्मक, वातावरणीय सेवा दिन सक्ने र उपयोगको महत्व राख्ने रूख, विरुवा, झाडी, हरित पेटी तथा वन उद्यान समेतलाई सम्झनु पर्छ।
- (श) “सब डिभिजन वन कार्यालय” भन्नाले डिभिजन वन कार्यालय अन्तर्गतको वन कार्यालय सम्झनु पर्छ।
- (ष) “सरकारद्वारा व्यवस्थित वन” भन्नाले प्रदेश सरकारले दफा २० बमोजिम व्यवस्थापन गर्ने राष्ट्रिय वन सम्झनु पर्छ।
- (स) “स्थानीय तह” भन्नाले प्रदेशभित्रको गाउँपालिका वा नगरपालिका सम्झनु पर्छ।
- (ह) “साझेदारी वन” भन्नाले दफा ४० बमोजिम व्यवस्थापन गरिएको राष्ट्रिय वन सम्झनु पर्छ।

- (क्ष) “सामुदायिक वन” भन्नाले दफा ३१ बमोजिम वन उपभोक्ता समूहलाई हस्तान्तरण भएको राष्ट्रिय वन सम्झनु पर्छ।
- (त्र) “सिमसार” भन्नाले भूमिगत जलश्रोतबाट वा वर्षातका कारण पानीको परिमाण रहने वा प्राकृतिक वा मानव निर्मित, स्थायी वा अस्थायी, जमेको वा बगेको, स्वच्छ वा नुनिलो पानी भएको धापिलो जमिन (स्वाम्प), दलदले जमिन (मार्स), नदीबाट प्रभावित जमिन (रिभराइन फ्लडप्लेन), ताल, पोखरी र जलभण्डार क्षेत्र समेतलाई सम्झनु पर्छ।

परिच्छेद – २

राष्ट्रिय वनको भू-उपयोग, भोगाधिकार तथा सीमा निर्धारण र अन्य व्यवस्था

३. राष्ट्रिय वनको भू-उपयोग तथा भोगाधिकार: राष्ट्रिय वन क्षेत्रको भू-उपयोग तथा भोगाधिकार सम्बन्धी व्यवस्था प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ।
४. वन सिमाना लगाउन सकिने: (१) डिभिजनल वन अधिकृतले आफ्नो कार्यक्षेत्रको राष्ट्रिय वनको सिमाना छुट्याई वन सिमाना चिन्ह लगाउन सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको राष्ट्रिय वन क्षेत्रको नक्शा, किसिम, अवस्था र प्रजाति, वन व्यवस्थापन पद्धति र सीमा निर्धारण गरेको तथ्याङ्क लगायतको सम्पूर्ण विवरण सम्बन्धित डिभिजनल वन अधिकृतले अद्यावधिक गरी राख्नु पर्नेछ।
५. निजी जग्गा प्राप्त गर्न सक्ने: (१) दफा ४ बमोजिम राष्ट्रिय वनको सीमाना छुट्याउदा वन संरक्षण, सुरक्षा वा अन्य पर्यावरणीय कारणबाट राष्ट्रिय वनसँग सीमाना जोडिएका निजी हकभोगका घरजग्गा प्राप्त गर्न आवश्यक देखिएमा प्रदेश सरकारले प्रचलित कानून बमोजिम त्यस्तो घरजग्गा प्राप्त गर्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्राप्त गरिने घरजग्गाको क्षतिपूर्ति वा मुआब्जा रकमको निर्धारण प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम प्राप्त गरिएको घरजग्गा दर्ताको लगत कट्टा गर्न डिभिजनल वन अधिकृतले मालपोत कार्यालयलाई र करको लगत कट्टा गर्न स्थानीय तहलाई तत्काल लेखी पठाउनु पर्नेछ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम लगत कट्टा गर्न लेखी आएको सात दिनभित्र मालपोत कार्यालय र स्थानीय तहले लगत कट्टा गरी डिभिजनल वन अधिकृतलाई जानकारी दिनु पर्नेछ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम लगत कट्टा भएको विवरण प्राप्त भएको तीन दिनभित्र मन्त्रालयमा पठाउनु पर्नेछ।

(६) यस दफा बमोजिम प्राप्त गरिएको घरजग्गा स्वतः राष्ट्रिय वन क्षेत्र कायम हुनेछ।
६. राष्ट्रिय वनमा कुनै व्यक्ति वा संस्थाको स्वामित्व नहुने: (१) राष्ट्रिय वनमा कुनै व्यक्ति वा संस्थालाई स्वामित्व प्राप्त हुने छैन र राष्ट्रिय वनभित्रको जग्गा कसैले दर्ता गरे गराएमा स्वतः बदर हुनेछ।

(२) प्रचलित कानून बमोजिम पट्टा, पूर्जी वा प्रमाणपत्र प्राप्त गरी वा यस ऐनको व्यवस्था बमोजिम कुनै हक वा सहूलियत प्राप्त गरेकोमा बाहेक कुनै व्यक्ति वा संस्थालाई राष्ट्रिय वनमा कुनै किसिमको हक वा सहूलियत प्राप्त हुने छैन।

(३) प्रचलित कानून बमोजिम अनुमति लिइएकोमा बाहेक कुनै व्यक्ति वा संस्थाले उपदफा (२) बमोजिम प्रदेशभित्रको राष्ट्रिय वनमा आफूले पाएको हक वा सहूलियत अरु कसैलाई बिक्री बन्धक, दान दातव्य वा सट्टापट्टा गरी वा अरु कुनै प्रकारले हक हस्तान्तरण गर्न सकिने छैन।

(४) यस ऐनमा भएको व्यवस्था बाहेक वन क्षेत्रलाई कार्यस्थल बनाई कुनै संघ संस्था दर्ता गर्न वा त्यस्तो दर्ताको नाताले वन क्षेत्रमा कुनै किसिमको संरचना निर्माण वा अन्य क्रियाकलाप गर्न हुदैन।

(५) उपदफा (४) विपरित कुनै संस्था दर्ता भएको भए त्यस्तो संस्थाको दर्ता खारेजीको लागि डिभिजनल वन अधिकृतले सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउनेछ।

(६) उपदफा (४) विपरित कुनै संस्थाले कुनै किसिमको संरचना निर्माण गरेको वा कुनै क्रियाकलाप सञ्चालन गरेको भए डिभिजनल वन अधिकृतले त्यस्तो संरचना हटाउन वा त्यस्ता क्रियाकलाप सञ्चालनमा रोक लगाउन सक्नेछ।

(७) उपदफा (६) बमोजिम संरचना हटाउने सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

७. **राष्ट्रिय वन क्षेत्रमा प्रवेश निषेध गर्ने:** (१) वन वा वन्यजन्तुको संरक्षण वा मानव सुरक्षाको दृष्टिकोणबाट आवश्यक देखिएमा डिभिजनल वन अधिकृतले राष्ट्रिय वनको सबै वा केही भागमा निश्चित समयको लागि सार्वजनिक सूचना प्रकाशन गरी प्रवेश निषेध गर्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्रकाशित सूचनामा उल्लिखित शर्तको अधिनमा रही मानिस आवत जावतको लागि बाटो प्रयोग गर्न र प्रचलित कानून बमोजिमका आयोजना सञ्चालन गर्न कुनै बाधा पर्ने छैन।

(३) वन संरक्षणको दृष्टिकोणबाट आवश्यक देखिएमा डिभिजनल वन अधिकृतले राष्ट्रिय वनको सबै वा केही भागमा कुनै प्रकारको घरपालुवा जनावर वा चौपाया प्रवेश निषेध गर्न सक्नेछ।

८. **राष्ट्रिय वनको व्यवस्थापन:** (१) प्रदेश सरकारले प्रदेशभित्रको राष्ट्रिय वनको संरक्षण, व्यवस्थापन, विकास र सदुपयोग गर्न रणनीतिक योजना बनाउन सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको रणनीतिक योजनाको अधिनमा रही डिभिजनल वन अधिकृतले आफ्नो कार्य क्षेत्रको राष्ट्रिय वनको आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजना तयार गरी स्वीकृतिका लागि निर्देशनालय मार्फत मन्त्रालय समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ। आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजना बनाउदा समुदायमा आधारित वनका प्रतिनिधिहरूलाई समेत सहभागी गराउन सक्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम पेश भएको आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजनामा कुनै हेरफेर गर्न आवश्यक देखेमा निर्देशनालयले आफ्नो राय सुझाव सहित स्वीकृतिका लागि मन्त्रालय समक्ष सिफारिस गर्नेछ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम सिफारिस भएको आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजना मन्त्रालयले स्वीकृत गर्न सक्नेछ। तर निर्देशनालयबाट सिफारिस भई आएको रणनीतिक योजनामा कुनै परिमार्जन गर्नु परेमा वन निर्देशनालय र सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालयको परामर्शमा परिमार्जन गरी स्वीकृत गर्नेछ। यसरी स्वीकृत भएको रणनीतिक योजना सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालयले कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ।

(५) डिभिजनल वन अधिकृतले आफ्नो कार्य क्षेत्रको राष्ट्रिय वनको व्यवस्थापन गर्दा सरकारद्वारा व्यवस्थित वन, विशेष वन, सामुदायिक वन, साझेदारी वन, कबुलियती वन वा धार्मिक वनको उपयुक्त वन व्यवस्थापन पद्धति अपनाउनु पर्नेछ।

(६) राष्ट्रिय वनको संरक्षण, विकास र सदुपयोग सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

(७) यस दफा बमोजिम प्रदेशको रणनीतिक योजना नबन्दासम्म डिभिजनल वन अधिकृतले हाल जिल्लामा कार्यान्वयनमा रहेको पञ्चवर्षिय वन व्यवस्थापन योजना तथा आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजनाको अधिनमा रही वन व्यवस्थापन गर्न बाधा पुगेको मानिने छैन।

९. **वन सम्बर्द्धन प्रणाली सम्बन्धी व्यवस्था:** (१) दफा ८ बमोजिमको आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजनामा सरकारद्वारा व्यवस्थित वन र समुदायमा आधारित वनको वन व्यवस्थापनको उद्देश्य, पुनरुत्पादनको अवस्था, वनको प्रकार र प्रजाति, वनको गुणस्तर, उमेर, भौगोलिक अवस्थिति र संवेदनशीलता, जैविक विविधतालाई मध्यनजर गरी संरक्षणमूलक, उत्पादनमूलक, सौन्दर्यमूलक र वातावरणीय सेवा लक्षित वनमा वर्गीकरण गरी सो वनमा वन विज्ञानमा आधारित उपयुक्त वन सम्बर्द्धन प्रणाली (सिल्विकल्चरल सिस्टम) अपनाइ वनको व्यवस्थापन गर्ने प्रावधान उल्लेख गर्नु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम डिभिजन वन कार्यालय वा समुदायमा आधारित उपभोक्ता समूहले वन व्यवस्थापन कार्ययोजना तयार गर्दा उपयुक्त वन सम्बर्द्धन प्रणाली अपनाइ गर्नु पर्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम वन सम्बर्द्धन प्रणाली अपनाइ वन व्यवस्थापन गर्दा वनको क्षेत्रफल एक सय हेक्टर भन्दा कम भएमा एक भन्दा बढी समुदायमा आधारित वनको एकाइहरूलाई एकीकृत गरी व्यवस्थापन गर्न सकिनेछ। यसरी वन व्यवस्थापन गर्दा लोपोन्मुख वनस्पतिहरूको संरक्षणको विशेष व्यवस्था अपनाई गर्नु पर्नेछ।

(४) कुनै एक वन सम्बर्द्धन प्रणाली अपनाई व्यवस्थापन भइरहेको कुनै वनको केही भाग वा पूरै भागलाई कुनै अर्को वन सम्बर्द्धन प्रणाली अपनाई व्यवस्थापन गर्न परेमा निर्देशनालयको सिफारिसमा मन्त्रालयले गर्न सक्नेछ।

(५) वन सम्बर्द्धन प्रणालीमा आधारित वन व्यवस्थापन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

१०. **अध्ययन अनुसन्धानका लागि अनुमति दिन सक्ने:** (१) विश्वविद्यालय वा शैक्षिक संस्था वा अनुसन्धान गर्ने व्यक्ति वा निकायले वन क्षेत्रभित्र भू उपयोग परिवर्तन नहुने गरी वन, वनस्पति, वन्यजन्तु, जैविक

विविधता, जलाधार र वातावरण सम्बन्धी विषयमा अध्ययन, अनुसन्धान तथा नमूना सङ्कलन गर्न चाहेमा डिभिजन वन कार्यालयको सिफारिसमा मन्त्रालयले अनुमति दिन सक्नेछ।

तर मन्त्रालय मातहतका अध्ययन अनुसन्धान गर्ने निकायको हकमा वार्षिक स्वीकृत कार्यक्रम अनुसारका अध्ययन अनुसन्धान तथा नमूना सङ्कलन गर्नका लागि अनुमति लिनु पर्ने छैन।

(२) उपदफा (१) बमोजिम अनुमति लिँदा तोकिए बमोजिमको दस्तुर डिभिजन वन कार्यालयमा बुझाउनु पर्नेछ। यसरी अनुमति लिएको व्यक्ति वा संस्थाले अध्ययन अनुसन्धान प्रतिवेदन मन्त्रालय र डिभिजन वन कार्यालय समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम अनुमति नलिई अध्ययन, अनुसन्धान तथा नमूना सङ्कलन गरेमा राष्ट्रिय वनमा कसुर गरे सरह सजाय हुनेछ।

(४) अध्ययन अनुसन्धानको अनुमति सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

११. पर्यापर्यटन तथा वन उद्यम कार्यक्रम सञ्चालन: (१) प्रदेश सरकारले स्वीकृत कार्ययोजनाले निर्दिष्ट गरेका वन उद्यम तथा पर्यापर्यटन कार्यक्रम उपभोक्ता समूह वा स्थानीय तह वा संघ संस्था वा निजी क्षेत्र वा सहकारीसँगको साझेदारीमा सञ्चालन गर्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि वन उद्यम र पर्यापर्यटन कार्यक्रम सञ्चालनको क्रममा प्रचलित कानून र वन कार्ययोजना विपरीत भौतिक पूर्वाधार निर्माण गरी वनक्षेत्रको भू-उपयोग परिवर्तन गर्ने, गराउने निजी क्षेत्र वा समूह वा संघ संस्थालाई प्रचलित कानून बमोजिम कारबाही हुनेछ।

(३) प्रदेश सरकारले सार्वजनिक निजी साझेदारीमा तोकिए बमोजिम वन उद्यम सञ्चालन गर्न सक्नेछ।

१२. वन क्षेत्र प्रयोग सम्बन्धी व्यवस्था: राष्ट्रिय वन क्षेत्रमा विकास आयोजना सञ्चालन गर्दा वन क्षेत्रको जग्गा प्रयोग गर्नु पर्ने भएमा मन्त्रालयको सिफारिसमा प्रचलित कानून बमोजिम जग्गा प्राप्त गर्नु पर्नेछ।

१३. वन क्षेत्रभित्रको नदीजन्य पदार्थको व्यवस्थापन: (१) वन क्षेत्रभित्र नदी, खोला खोल्सी वा खहरेबाट निस्कने नदीजन्य पदार्थ थुप्रिन गई वन क्षेत्र, वातावरण, बस्ती, खेतीपाती तथा भौतिक संरचनामा नकारात्मक प्रभाव पार्ने अवस्था पहिचान भएमा प्रचलित कानून बमोजिम वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत गराइ उक्त प्रतिवेदनले औल्याएका सुझाव कार्यान्वयन हुने गरी डिभिजन वन कार्यालयले नदीजन्य पदार्थको सङ्कलन, व्यवस्थापन र बिक्री वितरण गर्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम व्यवस्थापन गर्दा सङ्कलित नदीजन्य पदार्थको बिक्री तोकिए बमोजिम डिभिजन वन कार्यालयले गर्नेछ र त्यसबाट प्राप्त रकम प्रदेश सञ्चित कोषमा जम्मा गर्नु पर्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम बिक्री गर्दा तोकिएको परिमाण वा रकम भन्दा बढीको नदीजन्य पदार्थको बिक्री विद्युतीय बोलपत्रको माध्यमबाट गर्नु पर्नेछ।

(४) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भएता पनि वन क्षेत्रभित्र पर्ने नदीजन्य पदार्थको व्यवस्थापन गर्दा स्वीकृत वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनका आधारमा डिभिजन वन कार्यालयको सहमति लिई स्थानीय तहबाट एकद्वार प्रणाली अपनाइ बिक्री गर्ने व्यवस्था गर्न सकिनेछ। यसो गर्दा वन क्षेत्रको नदीजन्य पदार्थको परिमाण बराबरको मूल्य प्रदेश सञ्चित कोषमा दाखिला गराएर मात्र डिभिजनल वन अधिकृतले अनुमति दिन सक्नेछ।

(५) वन क्षेत्रको नदीजन्य पदार्थको व्यवस्थापन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

परिच्छेद — ३

गैरकाष्ठ वन पैदावार एवम् जडीबुटी संरक्षण तथा विकास सम्बन्धी व्यवस्था

१४. जडीबुटी संरक्षण: डिभिजन वन कार्यालय वा समुदायमा आधारित उपभोक्ता समूहले आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रका वनमा पाइने सबै प्रकारका जडीबुटीहरूको गणना र मापन गरी यथोचित संरक्षण र दिगो उपयोग सुनिश्चित हुने गरी वन व्यवस्थापन कार्ययोजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ।
१५. जडीबुटी खेती, कृषि वन वाली वा वनजन्य फलफूल रोपण गर्न सकिने: समुदायमा आधारित वन उपभोक्ता समूहद्वारा व्यवस्थापन हुँदै आएको रुख नभएको वा बीस प्रतिशत भन्दा कम छत्र घनत्व भएको वन क्षेत्रमा सम्बन्धित उपभोक्ता समूहले स्वीकृत कार्ययोजनाको अधिनमा रही जडीबुटी खेती, कृषि वन वाली वा वनजन्य फलफूल रोपण गर्न गर्न सकिनेछ।
१६. जडीबुटी सङ्कलन, खेती र प्रशोधन एवम् बजारीकरण: (१) प्रदेश सरकारले सार्वजनिक-निजी साझेदारी वा सहकारी वा निजी क्षेत्रबाट जडीबुटी सङ्कलन, खेती, प्रविधि विकास, विस्तार, उत्पादन, प्रशोधन एवम् बजार प्रवर्द्धन गर्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमका कार्य प्रदेश सरकारले उपभोक्ता समूह, कम्पनी, उद्योग वा संघ-संस्थासँग साझेदारीमा गर्न सक्नेछ।

(३) साझेदारीमा गरिने जडीबुटी खेती प्रविधि विकास, विस्तार तथा उत्पादनका लागि मन्त्रालयले रुख नभएको वा बीस प्रतिशत भन्दा कम छत्रघनत्व भएको राष्ट्रिय वनको कुनै भाग कुनै व्यक्ति, फर्म, कम्पनी वा समुदायलाई तोकिए बमोजिम उपलब्ध गराउन सक्नेछ।

१७. जडीबुटी अनुसन्धान केन्द्र स्थापना र सञ्चालन गर्न सक्ने: (१) प्रदेश सरकारले जडीबुटी तथा सुगन्धित वनस्पतिको अध्ययन, अनुसन्धान, उत्पादन, प्रशोधन, प्रदर्शनी र व्यवसायिक खेती प्रवर्द्धनका लागि प्रदेशमा जडीबुटी विकास तथा खेती, अनुसन्धान केन्द्र वा प्रशोधन केन्द्र वा उद्योगको स्थापना र सञ्चालन गर्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम स्थापना गरिएको अनुसन्धान केन्द्र वा प्रशोधन केन्द्र वा उद्योगको स्थापना तथा सञ्चालन नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारको स्वामित्व भएका कम्पनी वा संस्था वा निजी क्षेत्रसँगको साझेदारीमा गर्न सक्नेछ।

१८. जडीबुटी पकेट क्षेत्रको रुपमा विकास गर्न सकिने: (१) डिभिजन वन कार्यालयबाट जडीबुटी तथा गैरकाष्ठ वन पैदावरहरूको दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण क्षेत्रलाई आवधिक योजनामा समावेश गरी जडीबुटी पकेट क्षेत्रको रुपमा विकास गर्न सक्नेछ।

(२) जडीबुटी पकेट क्षेत्र सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

१९. जडीबुटी तथा गैरकाष्ठ वन पैदावारको बिक्री वितरण: (१) स्वीकृत आवधिक योजनाको अधिनमा रही डिभिजन वन कार्यालयले तोकिएका जडीबुटी तथा गैरकाष्ठ वन पैदावारको सङ्कलन तथा बिक्री वितरणको इजाजत दिन सक्नेछ।

(२) जडीबुटी तथा गैरकाष्ठ वन पैदावारको सङ्कलन, बिक्री वितरणको इजाजत सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

परिच्छेद - ४

सरकारद्वारा व्यवस्थित वन सम्बन्धी व्यवस्था

२०. सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको व्यवस्थापन: (१) डिभिजनल वन अधिकृतले दफा ८ बमोजिमको आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजनाको अधिनमा रही आफ्नो कार्य क्षेत्रभित्रको राष्ट्रिय वनको कुनै भागलाई सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको रुपमा व्यवस्थापन गर्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको व्यवस्थापन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

२१. सरकारद्वारा व्यवस्थित वनमा अन्य कार्य गर्नमा प्रतिबन्ध: आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजना र स्वीकृत वन व्यवस्थापन कार्ययोजनाले निर्दिष्ट गरेका कार्य तथा वन विकास सम्बन्धी कार्य बाहेक सरकारद्वारा व्यवस्थित वनमा अन्य कुनै पनि कार्य गर्न पाइने छैन।

तर, उच्च पहाडी भेगका सरकारद्वारा व्यवस्थित वनमा परम्परादेखि हुदै आएको खर्क वा चरनको उपयोग गर्न यस दफाले बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन।

२२. चक्ला वन: (१) वनको उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने प्रयोजनको लागि सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको कुनै भागमा कम्तिमा एक सय हेक्टर क्षेत्रफल नघट्ने गरी प्रदेश सरकारको रणनीतिक योजना र आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजनाको अधिनमा रही मन्त्रालयले वन सम्वर्द्धन प्रणालीमा आधारित वन व्यवस्थापन पद्धति बमोजिम चक्ला वनको रुपमा व्यवस्थापन गर्न स्वीकृति दिन सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको चक्ला वनको व्यवस्थापन डिभिजन वन कार्यालयले तोकिए बमोजिम गर्नेछ।

परिच्छेद - ५

वन संरक्षण क्षेत्र सम्बन्धी व्यवस्था

२३. वन संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापन: (१) प्रचलित कानून बमोजिम स्थापित वन संरक्षण क्षेत्रको संरक्षण तथा व्यवस्थापन गर्न देहाय बमोजिमको वन संरक्षण क्षेत्र परिषद् रहनेछ:-

- (क) खण्ड (ग) बमोजिमका सदस्यहरू मध्येबाट निर्वाचित एक जना -संयोजक
- (ख) वन संरक्षण क्षेत्र पर्ने प्रत्येक स्थानीय तहको सम्बन्धित वडा अध्यक्ष -सदस्य
- (ग) वन संरक्षण क्षेत्रभित्रका वन उपभोक्ता समूहका अध्यक्ष, सचिव वा कोषाध्यक्ष मध्येबाट निर्वाचित कम्तिमा तीन जना महिला सहित पाँच जना -सदस्य
- (घ) वन संरक्षण र प्रवर्द्धन कार्यमा योगदान गर्ने व्यक्ति र सरोकारवाला संघ संस्थाको प्रतिनिधित्व हुने गरी मन्त्रालयले तोकेको कम्तिमा दुई जना महिला सहित चार जना -सदस्य
- (ङ) निर्देशनालयले तोकेको सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालयको अधिकृतस्तरको कर्मचारी -सदस्य सचिव

(२) एक भन्दा बढी डिभिजन वन कार्यालयको कार्य क्षेत्रमा पर्ने वन संरक्षण क्षेत्रको हकमा जिल्ला तहमा तोकिए बमोजिमको वन संरक्षण क्षेत्र इकाइ समेत रहनेछ।

(३) वन संरक्षण क्षेत्रको संरक्षण तथा व्यवस्थापन गर्दा प्राप्त हुने आम्दानीको बाँडफाँट तोकिए बमोजिम हुनेछ।

(४) डिभिजन वन कार्यालयले वन संरक्षण क्षेत्रको कार्यविधि बनाइ निर्देशनालयको सिफारिस सहित स्वीकृतिका लागि मन्त्रालयमा पेश गर्नु पर्नेछ। तर एक भन्दा बढी डिभिजन वन कार्यालयको कार्यक्षेत्रमा पर्ने वन संरक्षण क्षेत्रको कार्यविधि सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालयहरूको समन्वयमा निर्देशनालयले तयार गरी स्वीकृतिका लागि मन्त्रालयमा पेश गर्नु पर्नेछ।

(५) दफा (४) बमोजिम पेश भएको कार्यविधि आवश्यक परिमार्जन गरी मन्त्रालयले स्वीकृत गर्न सक्नेछ। स्वीकृत कार्यविधि बमोजिम परिषद्, डिभिजन वन कार्यालय र निर्देशनालयले वन संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापन गर्नुपर्नेछ।

२४. वन संरक्षण क्षेत्र परिषद्को काम कर्तव्य र अधिकार: दफा २३ बमोजिमको वन संरक्षण क्षेत्र परिषद्को काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ:

- (क) सरोकारवालाहरूको सहभागितामा वन संरक्षण क्षेत्रको कार्ययोजना तयार गरी प्रचलित कानून बमोजिम स्वीकृत गराउने,
- (ख) वार्षिक योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने गराउने,
- (ग) वन संरक्षण क्षेत्रभित्रका वन उपभोक्ता समूहलाई समन्वय र मार्गदर्शन गर्ने,
- (घ) वन संरक्षण क्षेत्रको संरक्षण, सम्बर्द्धन र विकासमा सहयोग गर्ने,
- (ङ) तोकिए बमोजिमका अन्य कार्यहरू गर्ने।

२५. वन संरक्षण क्षेत्रको कोष: (१) वन संरक्षण क्षेत्रको एउटा छुट्टै कोष हुनेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कोषमा देहायका रकमहरू रहनेछन्:

- (क) वन पैदावार बिक्री वितरणबाट प्राप्त हुने रकम
- (ख) संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहबाट प्राप्त हुने रकम

(ग) स्वदेशी तथा विदेशी राष्ट्र, संघसंस्था वा व्यक्तिबाट प्राप्त रकम
 (घ) प्रचलित कानून बमोजिमको अन्य स्रोतबाट प्राप्त रकम
 तर खण्ड (ग) बमोजिम विदेशी स्रोतबाट सहयोग प्राप्त गर्दा नेपाल सरकारको पूर्व स्वीकृति लिनु पर्नेछ।

(३) कोषको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

परिच्छेद - ६

विशेष वन क्षेत्र सम्बन्धी व्यवस्था

२६. विशेष वन क्षेत्र घोषणा: (१) प्रदेश सरकारले देहायका विशेषता भएको राष्ट्रिय वनको कुनै भागलाई विशेष वन क्षेत्रको रूपमा प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी घोषणा गर्न सक्नेछ:-

- (क) वातावरणीय तथा पारिस्थितिकीय महत्त्वको क्षेत्र,
- (ख) ऐतिहासिक, पुरातात्विक तथा साँस्कृतिक महत्त्वको क्षेत्र,
- (ग) राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय महत्त्वको सिमसार सहितको पानीमुहान तथा संवेदनशील जलाधार क्षेत्र,
- (घ) दुर्लभ तथा लोपोन्मुख अवस्थामा रहेका वनस्पति, वन्यजन्तु तथा जैविक विविधताको संरक्षण र व्यवस्थापन गर्न आवश्यक रहेको क्षेत्र,
- (ङ) पर्यापर्यटकीय महत्त्वको क्षेत्र,
- (च) परम्परादेखि खर्क वा चरनको रूपमा प्रयोग भएको क्षेत्र,
- (च) अध्ययन र अनुसन्धानका लागि महत्त्वको क्षेत्र।

(२) विशेष वन क्षेत्र घोषणा गर्दा त्यस्तो क्षेत्र उपभोक्ता समूहबाट व्यवस्थित वनको रूपमा हस्तान्तरण भइसकेको रहेछ भने सम्बन्धित स्थानीय तह र उपभोक्ता समूहको परामर्श गर्नु पर्नेछ।

२७. विशेष वन क्षेत्रको कार्ययोजना: (१) डिभिजन वन कार्यालयले विशेष वन क्षेत्रको कार्ययोजना तयार गरी निर्देशनालयमा पेश गर्नु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम पेश भएको कार्ययोजनामा कुनै हेरफेर गर्नुपर्ने भएमा निर्देशनालयले सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालयसँग परामर्श सहित थपघट गरी सो कार्ययोजना राय सहित स्वीकृतिका लागि मन्त्रालयमा पेश गर्नु पर्नेछ।

(३) एक भन्दा बढी डिभिजन वन कार्यालयको कार्य क्षेत्रमा पर्ने विशेष वन क्षेत्रको कार्ययोजना निर्देशनालयले सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालयसँगको समन्वय र परामर्शमा तयार गरी मन्त्रालयमा पेश गर्नु पर्नेछ।

(४) उपदफा (२) र (३) बमोजिम पेश भएको कार्ययोजनामा कुनै हेरफेर गर्नुपर्ने भएमा मन्त्रालयले निर्देशनालय र अन्य सरोकारवालासँग परामर्श सहित थपघट गरी सो कार्ययोजना स्वीकृत गर्नेछ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम स्वीकृत भएको कार्ययोजनाको कार्यान्वयन डिभिजन वन कार्यालयले गर्नेछ। तर एक भन्दा बढी डिभिजन वन कार्यालयको कार्यक्षेत्रमा पर्ने विशेष वन क्षेत्रको व्यवस्थापन सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालयहरूको समन्वयमा निर्देशनालयले गर्नेछ।

(६) विशेष वन क्षेत्रमा खुला प्रतिस्पर्धाद्वारा तोकिएको सेवाहरू (चरा अवलोकन, जनावर अवलोकन, दृश्यावलोकन आदि) सञ्चालन गर्न तोकिए बमोजिमको प्रक्रिया पूरा गरी कुनै निजी संघसंस्था तथा निकायलाई दिन सकिनेछ।

२८. वन पैदावार तथा अन्य सेवा उपलब्ध गराउन सकिने: विशेष वन क्षेत्रमा रहेका वन पैदावारहरूको सदुपयोग र बिक्री वितरण तथा वातावरणीय सेवाहरूको शुल्क र बाँडफाँट तोकिए बमोजिम हुनेछ।

२९. विशेष वन क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद्को गठन: (१) विशेष वन क्षेत्रको कार्ययोजना कार्यान्वयनका लागि देहाय बमोजिमको विशेष वन क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद् रहनेछ:-

- (क) खण्ड (ग) बमोजिमका सदस्यहरू मध्येबाट निर्वाचित एक जना -संयोजक
- (ख) विशेष वन क्षेत्र पर्ने प्रत्येक स्थानीय तहको सम्बन्धित वडा अध्यक्ष - सदस्य
- (ग) विशेष वन क्षेत्रभित्रका वन उपभोक्ता समूहका अध्यक्ष, सचिव वा कोषाध्यक्ष मध्येबाट निर्वाचित कम्तिमा तीन जना महिला सहित पाँच जना -सदस्य
- (घ) वन संरक्षण र प्रवर्द्धन कार्यमा योगदान गर्ने व्यक्ति र सरोकारवाला संघ संस्थाको प्रतिनिधित्व हुने गरी मन्त्रालयले तोकेको कम्तिमा दुई जना महिला सहित चार जना -सदस्य
- (ङ) डिभिजन वन कार्यालयले तोकेको अधिकृतस्तरको कर्मचारी -सदस्य सचिव

(२) विशेष वन क्षेत्रमा एक भन्दा बढी डिभिजन वन कार्यालयको कार्यक्षेत्र पर्ने भएमा निर्देशनालयले तोकेको अधिकृतस्तरको कर्मचारीले उपदफा (१) बमोजिमको परिषद्को सदस्य सचिवको काम गर्नेछ।

(३) डिभिजन वन कार्यालयले विशेष वन क्षेत्रको कार्यविधि बनाइ निर्देशनालयको सिफारिस सहित स्वीकृतिका लागि मन्त्रालयमा पेश गर्नु पर्नेछ। तर एक भन्दा बढी डिभिजन वन कार्यालयको कार्यक्षेत्रमा पर्ने विशेष वन क्षेत्रको कार्यविधि सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालयहरूको समन्वयमा निर्देशनालयले तयार गरी स्वीकृतिका लागि मन्त्रालयमा पेश गर्नु पर्नेछ।

(४) दफा (३) बमोजिम पेश भएको कार्यविधि आवश्यक परिमार्जन गरी मन्त्रालयले स्वीकृत गर्न सक्नेछ। स्वीकृत कार्यविधि बमोजिम परिषद्, डिभिजन वन कार्यालय र निर्देशनालयले वन संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापन गर्नुपर्नेछ।

(५) उपदफा (१) बमोजिम गठन भएको परिषद्को काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिए बमोजिम हुनेछ।

३०. विशेष वन क्षेत्रको कोष: (१) विशेष वन क्षेत्रको एउटा छुट्टै कोष हुनेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कोषमा देहायका रकमहरू रहनेछन्:-

- (क) वन पैदावार बिक्री वितरणबाट प्राप्त हुने रकम
- (ख) संघ, प्रदेश तथा स्थानीय सरकारबाट प्राप्त हुने रकम
- (ग) स्वदेशी तथा विदेशी राष्ट्र, संघसंस्था वा व्यक्तिबाट प्राप्त रकम
- (घ) प्रचलित कानून बमोजिमको अन्य स्रोतबाट प्राप्त रकम

तर खण्ड (ग) बमोजिम विदेशी स्रोतबाट सहयोग प्राप्त गर्दा नेपाल सरकारको पूर्व स्वीकृति लिनु पर्नेछ।

(३) कोषको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

परिच्छेद - ७

सामुदायिक वन सम्बन्धी व्यवस्था

३१. सामुदायिक वनको व्यवस्थापन: (१) दफा ५५ बमोजिम गठित उपभोक्ता समूहले वनको संरक्षण, विकास, उपयोग, व्यवस्थापन तथा समूहभित्रका लागि स्वतन्त्र रूपले वन पैदावारको मूल्य निर्धारण गरी बिक्री वितरण गर्न पाउने गरी डिभिजनल वन अधिकृतले राष्ट्रिय वनको कुनै भाग तोकिए बमोजिमको प्रक्रिया पूरा गरी सामुदायिक वन कार्ययोजना स्वीकृत गरी सामुदायिक वनको रूपमा उपभोक्ता समूहलाई हस्तान्तरण गर्न सक्नेछ।

(२) राष्ट्रिय वन क्षेत्रभन्दा बाहिरको सार्वजनिक जग्गामा स्थानीय तह वा स्थानीय उपभोक्ताहरूले वा अरु कसैले रूख विरुवा लगाई रूख विरुवाको संरक्षण गरेको रहेछ भने वा स्थानीय उपभोक्ताहरूले उपभोक्ता समूह गठन गरी त्यस्तो जग्गामा स्वामित्व भएको संस्था वा स्थानीय तहको स्वीकृति लिई सोही संस्थामा जग्गाको स्वामित्व रहने गरी रूख विरुवा लगाउन चाहेमा डिभिजनल वन अधिकृतले सो वन क्षेत्रलाई सामुदायिक वनको रूपमा मान्यता दिन सक्नेछ।

(३) उपदफा (१) वा (२) बमोजिम सामुदायिक वन हस्तान्तरण गर्दा डिभिजनल वन अधिकृतले तोकिए बमोजिमको ढाँचामा सामुदायिक वन हस्तान्तरणको प्रमाणपत्र दिनेछ।

(४) सामुदायिक वनको संरक्षण र व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी सम्बन्धित उपभोक्ता समूहको हुनेछ।

(५) उपदफा (१) को प्रयोजनका लागि डिभिजनल वन अधिकृतले उपभोक्ताहरूलाई परिचालन गरी तोकिए बमोजिमको उपभोक्ता समूह गठन गर्न र कार्ययोजना तयार गर्न आवश्यक प्राविधिक एवम् अन्य सहयोग उपलब्ध गराउन सक्नेछ।

(६) उपभोक्ता समूहले समूहको साधारणसभाबाट उपभोक्ता समितिको चयन गर्नेछ।

(७) उपभोक्ता समूह र उपभोक्त समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिए बमोजिम हुनेछ।

(८) उपभोक्ता समितिको पदावधि तीन वर्षको हुनेछ। उपभोक्ता समितीको पदावधि सकिन तीन महिना अगावै नयाँ उपभोक्ता समितिको चयन गर्नुपर्नेछ।

३२. **कार्ययोजना सम्बन्धी व्यवस्था:** (१) दफा ३१ बमोजिम वन व्यवस्थापन गर्ने उपभोक्ता समूहले तोकिएको ढाँचामा तयार गरेको कार्ययोजना डिभिजनल वन अधिकृतबाट स्वीकृत गराई लागू गर्नु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम स्वीकृत सामुदायिक वनको कार्ययोजनाको अवधि पाँच वर्षको हुनेछ। तर वन सम्बर्द्धन प्रणालीमा आधारित वा अन्य विशेष परिस्थितिको कार्ययोजनाको अवधि दश वर्ष राख्न सकिनेछ।

(३) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि उत्पादनशील वनको हकमा उपभोक्ता समूहको चाहनामा समूहले दफा ९ बमोजिम उपयुक्त वन सम्बर्द्धन प्रणालीमा आधारित कार्ययोजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्नेछ।

(४) उपदफा (३) बमोजिमको कार्ययोजना तयार गर्नुपूर्व उपभोक्ता समूहले यसको अवधारणा पत्र डिभिजन वन कार्यालयबाट स्वीकृत गराउनु पर्नेछ र डिभिजन वन कार्यालयले सो को जानकारी निर्देशनालयमा पठाउनु पर्नेछ।

(५) सामुदायिक वनभित्र वन्यजन्तुको बासस्थान व्यवस्थापनका कार्यहरू कार्ययोजनामा समावेश गरी सञ्चालन गर्न सकिनेछ।

(६) उच्च पहाडी भेगमा परम्परादेखि खर्क वा चरनको रूपमा प्रयोग भई आएको क्षेत्र सामुदायिक वनभित्र पर्ने भएमा सो खर्क वा चरन उपयोगमा बाधा नपर्ने व्यवस्था मिलाइ कार्ययोजना तयार गर्नु पर्नेछ।

३३. **संक्षिप्त कार्ययोजना सम्बन्धी व्यवस्था:** (१) एक लाख रुपैयाँ भन्दा कम वार्षिक आम्दानी भएका, उपभोक्ता समूह भन्दा बाहिर वन पैदावार बिक्री वितरण नगर्ने, वन सम्बर्द्धन प्रणालीमा आधारित भई वन व्यवस्थापन नगर्ने, सामुदायिक वनको कार्ययोजना अवधि समाप्त भई तत्काल नवीकरण हुन नसकेका उपभोक्ता समूहले साविकको कार्ययोजनाले तोकेको वन पैदावारको वार्षिक स्वीकार्य कटानको परिमाणमा नबढ्ने गरी तोकिए बमोजिम संक्षिप्त कार्ययोजना तयार गरी डिभिजन वन कार्यालयमा पेश गर्न सक्नेछन्।

(२) उपदफा (१) बमोजिम पेश भएको संक्षिप्त कार्ययोजना डिभिजनल वन अधिकृतले आवश्यक जाँचबुझ गरी स्वीकृत गर्न सक्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम स्वीकृत संक्षिप्त कार्ययोजना सामुदायिक वनको मूल कार्ययोजनाको अङ्गको रूपमा रहनेछ।

(४) संक्षिप्त कार्ययोजना सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

३४. **कार्ययोजनामा संशोधन:** (१) दफा ३२ बमोजिम स्वीकृत कार्ययोजनाको अवधि समाप्त भएमा वा समयानुकूल संशोधन गर्नु परेमा उपभोक्ता समूहले कार्ययोजनामा संशोधन गरी डिभिजनल वन अधिकृतबाट स्वीकृत गराई लागू गर्नु पर्नेछ।

(२) कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले दुई वर्षसम्म संशोधन गरिने छैन। तर, विशेष अवस्था परी संशोधन नगरी नहुने भएमा निर्देशकको स्वीकृतिमा डिभिजनल वन अधिकृतले संशोधन गर्न सक्नेछ।

(३) यस दफा बमोजिमको कार्ययोजना संशोधन गर्न उपभोक्ता समूहले अनुरोध गरेमा डिभिजनल वन अधिकृतले आवश्यक प्राविधिक तथा अन्य सहयोग उपलब्ध गराउन सक्नेछ।

(४) कार्ययोजना संशोधन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

३५. सामुदायिक वनको काठ दाउरा बिक्री वितरण सम्बन्धी व्यवस्था: (१) सामुदायिक वनको कार्ययोजना बमोजिम प्राप्त हुने काठ दाउरा मध्ये समूहले आफ्ना सदस्यलाई घरायसी प्रयोजनका लागि बिक्री वितरण गरी बाँकी रहेको काठ दाउरा तोकिए बमोजिम समूह बाहिर बिक्री वितरण गर्न सक्नेछ।

(२) सामुदायिक वन क्षेत्रमा स्वीकृत कार्ययोजना बमोजिम वन सम्बर्द्धन (गोडमेल, झाडी सफाई तथा लख्याउने) कार्य गर्दा गोलिया काठ बाहेक सङ्कलित दाउरालाई उपभोक्ता समूहले दाह संस्कार गर्ने कार्यका लागि सोझै बिक्री वितरण गर्न सक्नेछ।

(३) उपदफा (१) र (२) बमोजिम उपभोक्ता समूहले आफ्नो समूहभन्दा बाहिर काठ दाउरा बिक्री वितरण गर्दा प्रचलित कानून बमोजिम तोकिएको दररेट भन्दा कम दरमा बिक्री गर्न सकिने छैन।

(४) उपभोक्ता समूहले आफ्नो समूह भित्र काठ दाउरा बिक्रीबाट प्राप्त रकमको दश प्रतिशत र आफ्नो समूह बाहिर काठ दाउरा बिक्रीबाट प्राप्त रकमको तीस प्रतिशत रकम प्रदेश सञ्चित कोषमा जम्मा गर्नु पर्नेछ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम प्रदेश सञ्चित कोषमा प्राप्त भएको रकम प्रचलित कानून बमोजिम प्रदेश सरकार र सम्बन्धित वन भएका स्थानीय तह बीच बाँडफाट हुनेछ।

(६) उपदफा (४) बमोजिमको रकम जम्मा भइसकेपछि त्यस्तो उपभोक्ता समूहबाट स्थानीय तह वा कुनै निकायले यस सम्बन्धी कुनै किसिमको सेवा शुल्क वा दस्तुर लिन पाइने छैन।

(७) सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहका सदस्यले कार्ययोजना बमोजिम आफ्नो घरायसी प्रयोजनका लागि प्राप्त गरेको गोलिया काठलाई समितिको सिफारिसमा सब डिभिजन वन कार्यालय वा डिभिजन वन कार्यालयबाट तोकिए बमोजिम चिरान सहमति लिई नजिकको सःमिल वा हाते आराबाट चिरान गर्न सक्नेछ। यसरी प्राप्त गरिएको काठ दाउरा तोकिएको बाहेक अन्य प्रयोजनमा प्रयोग गरेको पाइएमा राष्ट्रिय वनमा कसुर गरे सरह सजाय हुनेछ।

(८) सामुदायिक वनको काठ दाउरा बिक्री वितरण सम्बन्धी अन्य व्यवस्था प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ।

३६. कार्ययोजना विपरीत काम गर्नेलाई हुने सजाय: (१) सामुदायिक वनको उपभोक्ता समूहका सदस्य वा समितिका पदाधिकारीले विधान वा कार्ययोजना विपरीत हुने कुनै काम कारवाही गरेमा निजलाई सम्बन्धित उपभोक्ता समूहले समूहको स्वीकृत विधान तथा कार्ययोजना बमोजिम जरिवाना गर्नेछ। र त्यस्तो कामबाट कुनै हानि नोक्सानी भएमा विगो बराबरको रकम क्षतिपूर्तिको रूपमा असुलउपर गर्नु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम उपभोक्ता समूह आफैले कारवाही गर्न नसकेमा समूहले कारवाहीको लागि डिभिजनल वन अधिकृत समक्ष सिफारिस गर्न सक्नेछ। यसरी सिफारिस भई आएमा डिभिजनल वन अधिकृतले प्रचलित कानून बमोजिम कारवाही गर्नेछ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम जरिवाना गरेको कारणले मात्र त्यस्तो सदस्य वा पदाधिकारीलाई प्रचलित कानून बमोजिमको कारवाही गर्न बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन।

३७. सामुदायिक वनको आम्दानीको व्यवस्थापन: (१) उपभोक्ता समूहले कार्ययोजना बमोजिम आर्जन गरेको वार्षिक आयबाट कम्तिमा चालीस प्रतिशत रकम वनको विकास, संरक्षण र व्यवस्थापन कार्यमा खर्च गरी बाँकी रहेको रकमको कम्तिमा पचास प्रतिशत रकम सम्बन्धित स्थानीय तहसँगको समन्वयमा कार्यक्रममा दोहोरोपना नपर्ने गरी गरिबी न्यूनीकरण, महिला सशक्तिकरण तथा उद्यम विकासमा खर्च गर्नु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम खर्च गरी बाँकी रहेको रकम सम्बन्धित स्थानीय तहसँग समन्वय गरी समूहको हितका लागि सामाजिक वा भौतिक पूर्वाधारको विकासको कार्यमा खर्च गर्न सकिनेछ।

(३) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि उपभोक्ता समूहले आफ्नो कुल आम्दानीको दश प्रतिशत नबढ्ने गरी प्रशासनिक खर्च गर्न सक्नेछन्।

(४) स्वीकृत कार्ययोजनाले निर्दिष्ट गरेका वन उद्यम तथा पर्यापर्यटन कार्यक्रम उपभोक्ता समूह आफै वा स्थानीय तह वा संघ संस्था वा निजी क्षेत्र वा सहकारीसँगको साझेदारीमा सञ्चालन गर्न सक्नेछ।

(५) उपदफा (४) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि वन उद्यम र पर्यापर्यटन कार्यक्रम सञ्चालनको क्रममा प्रचलित कानून र वन कार्ययोजना विपरीत भौतिक पूर्वाधार निर्माण गरी वनक्षेत्रको भू-उपयोग परिवर्तन गर्ने, गराउने निजी क्षेत्र वा समूह वा संघ संस्थालाई प्रचलित कानून बमोजिम कारवाही हुनेछ।

(६) उपदफा (४) बमोजिमको वन उद्यम तथा पर्यापर्यटन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

३८. कबुलियतनामा गरी वन उपलब्ध गराउन सकिने: (१) सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहले स्वीकृत वन कार्ययोजनाको अधिनमा रही सामुदायिक वनको कुनै भाग समूहभित्रका विपन्न उपभोक्ताले सामूहिक रूपमा आयआर्जनका लागि वनजन्य क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न समूह बनाई एक पटकमा बढीमा दश वर्षका लागि कबुलियतनामा गरी उपलब्ध गराउन सक्नेछ।

स्पष्टिकरण: यस दफाको प्रयोजनको लागि वनजन्य क्रियाकलाप भन्नाले वनमा आधारित कृषि वन प्रणाली समेतलाई जनाउनेछ।

(२) कबुलियतनामा सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

३९. सामुदायिक वन फिर्ता लिन सकिने: (१) यस परिच्छेद बमोजिम हस्तान्तरण गरिएको सामुदायिक वनमा उपभोक्ता समूहले कार्ययोजना बमोजिम कार्य सञ्चालन गर्न नसकेमा वा कार्ययोजना विपरीत काम गरेमा वा

वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल असर पर्ने कुनै कार्य गरेमा वा यो ऐन र यस ऐन अन्तर्गत बनेका नियम उल्लङ्घन गरेमा डिभिजनल वन अधिकृतले तोकिए बमोजिम त्यस्तो उपभोक्ता समूहको दर्ता खारेज गर्न र त्यस्तो सामुदायिक वन फिर्ता लिने निर्णय गर्न सक्नेछ।

तर त्यसरी उपभोक्ता समूहको दर्ता खारेज गरी सामुदायिक वन फिर्ता लिने निर्णय गर्नुअघि सम्बन्धित उपभोक्ता समूहलाई सफाइ पेश गर्ने मौका दिइनेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम डिभिजनल वन अधिकृतले गरेको निर्णय उपर चित्त नबुझ्ने उपभोक्ता समूहले तोकिए बमोजिम निर्देशक समक्ष उजूर गर्न सक्नेछ। यस सम्बन्धमा निर्देशकले गरेको निर्णय अन्तिम हुनेछ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको निर्णय उपदफा (२) बमोजिम बदर भएमा उक्त सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहले साविक बमोजिम वन व्यवस्थापन गर्न सक्नेछ।

(४) उपदफा (१) बमोजिमको निर्णय उपदफा (२) बमोजिम सदर भएमा डिभिजनल वन अधिकृतले आवश्यक प्रकृया पूरा गरी उपभोक्ता समिति पुनर्गठन गरी सो सामुदायिक वन हस्तान्तरण गर्न सक्नेछ।

परिच्छेद — ८

साझेदारी वन सम्बन्धी व्यवस्था

४०. साझेदारी वन: दफा ८ बमोजिमको आवधिक योजना सहितको रणनीतिक योजनाको अधीनमा रही देहाय बमोजिमका उद्देश्य परिपूर्तिका लागि राष्ट्रिय वनको कुनै भागलाई डिभिजन वन कार्यालय, स्थानीय तह र उपभोक्ता समूहको साझेदारीमा तोकिए बमोजिम साझेदारी वनको रूपमा व्यवस्थापन गर्न सक्नेछ:-

- (क) वनको विकास र दिगो व्यवस्थापन गरी स्थानीय, प्रादेशिक तथा राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा टेवा पुऱ्याउन,
- (ख) वन क्षेत्रको नजिकै वा टाढा रहेका परम्परागत उपभोक्तालाई वन संरक्षणको कार्यमा सहभागी गराइ वन पैदावार आपूर्तिको व्यवस्था गर्न,
- (ग) वन क्षेत्रको उत्पादकत्व अभिवृद्धि गर्न,
- (घ) जैविक विविधता तथा जलाधार क्षेत्रको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्न,
- (ङ) उपभोक्ताको जिविकोपार्जनमा सुधार ल्याउन।

४१. साझेदारी वनको कार्ययोजना: (१) साझेदारी वनको व्यवस्थापनको लागि तोकिए बमोजिम स्थानीय तह तथा साझेदारी वन उपभोक्ता समूहको परामर्शमा डिभिजनल वन अधिकृतले उपयुक्त वन सम्बर्द्धन प्रणालीमा आधारित कार्ययोजना तयार गरी स्वीकृतिका लागि निर्देशनालयमा पेश गर्नेछ र निर्देशकले त्यस्तो कार्ययोजना स्वीकृत गर्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम स्वीकृत भएको कार्ययोजना कार्यान्वयन गर्ने दायित्व डिभिजन वन कार्यालय, स्थानीय तह र दफा ४२ बमोजिमको साझेदारी वन उपभोक्ता समूहको हुनेछ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमका साझेदारले कार्ययोजना बमोजिम कार्य सञ्चालन गर्न नसकेमा वा वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल असर पर्ने कुनै कार्य गरेमा वा यो ऐन र यस ऐन अन्तर्गत बनेका नियम बमोजिम पालना गर्नु पर्ने शर्तहरू पालना नगरेमा निर्देशकले त्यस्तो साझेदारी वनको उपभोक्ता समिति खारेज गरी उक्त समूहबाट नयाँ कार्यसमिति चयन गर्न निर्देशन दिन सक्नेछ।

तर त्यस्तो निर्णय गर्नु अघि उपभोक्ता समितिलाई आफ्नो सफाई पेश गर्ने मनासिव मौका दिनु पर्नेछ।

(५) उपदफा (३) बमोजिम निर्देशकले गरेको निर्णय चित नबुझेमा सम्बन्धित समितिले त्यस्तो निर्णयको जानकारी पाएको मितिले पैंतीस दिनभित्र मन्त्रालय समक्ष पुनरावेदन गर्न सक्नेछ र मन्त्रालयले गरेको निर्णय अन्तिम हुनेछ।

४२. साझेदारी वन उपभोक्ता समूहको गठन: (१) साझेदारी वनको विकास तथा संरक्षणको लागि वन उपभोक्ताको तर्फबाट आवश्यक व्यवस्थापन गर्न एवम् त्यस्तो वनबाट उपभोक्तालाई प्राप्त हुने वन पैदावार सदुपयोग गर्न साझेदारी वन व्यवस्थापन क्षेत्रभित्र पर्ने सम्बन्धित परम्परागत उपभोक्ताले दफा ५५ बमोजिम साझेदारी वन उपभोक्ता समूह गठन गर्न सक्नेछन्।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको उपभोक्ता समूहको गठन, सञ्चालन, काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिए बमोजिम हुनेछ।

(३) साझेदारी वनको संरक्षण तथा व्यवस्थापन गर्न डिभिजन वन कार्यालयले स्थानीय तह र अन्य सरोकारवालासँग आवश्यक समन्वय गर्नेछ।

४३. साझेदारी वन उपभोक्ता समूहको कोष: (१) साझेदारी वन उपभोक्ता समूहको दफा ५५ बमोजिमको आफ्नो छुट्टै कोष हुनेछ।

(२) दफा ४२ बमोजिमको उपभोक्ता समूहले कार्ययोजना बमोजिम खर्च गर्दा उपदफा (१) बमोजिमको कोषबाट खर्च गर्नु पर्नेछ।

(३) उपभोक्ता समूहले व्यवस्थापन गरेको वनमा रहेका वन्यजन्तु वा वन डढेलो नियन्त्रण वा वन व्यवस्थापन गर्ने क्रममा त्यस्तो समूहका सदस्यको जनधनको क्षति भएमा प्रभावित व्यक्तिलाई उपदफा (१) बमोजिमको कोषबाट राहत उपलब्ध गराउन सकिनेछ।

(४) यस दफा बमोजिम उपभोक्ता समूहले गर्ने आर्थिक कारोबार नेपाल राष्ट्रबैंकबाट इजाजत प्राप्त कुनै एक बैंक मार्फत गर्नु पर्नेछ।

(५) उपदफा (१) बमोजिमको कोषको सञ्चालन उपभोक्ता समूहको अध्यक्ष र डिभिजनल वन अधिकृतले तोकेको अधिकृत स्तरको कर्मचारीबाट संयुक्त रूपमा हुने गरी गरिनेछ।

(६) उपदफा (१) बमोजिमको कोषको सञ्चालन तथा लेखा परीक्षण सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

४४. साझेदारी वन व्यवस्थापन समितिको गठन: (१) साझेदारी वनको विकास, संरक्षण र वन पैदावारको सदुपयोगका लागि साझेदारी वन उपभोक्ता समूहबाट साझेदारी वन व्यवस्थापन समिति गठन गर्नु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको साझेदारी वन व्यवस्थापन समितिको गठन तथा सञ्चालन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

४५. साझेदारी वनको वन पैदावार उपयोग तथा बिक्री वितरण: (१) साझेदारी वनबाट उत्पादित काठ दाउराको हकमा सबै गुणस्तर (ग्रेडिङ) को आधारमा पचास प्रतिशत साझेदारी वन उपभोक्ता समूह र पचास प्रतिशत प्रदेश सरकारको हुने गरी बाँडफाट गरिनेछ। तर गैरकाष्ठ वन पैदावारको हकमा शत प्रतिशत साझेदारी वन उपभोक्ता समूहको हुनेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्रदेश सरकारले प्राप्त गरेको काठ दाउरा मध्ये जिल्लाभित्रको आपूर्तिका लागि आवश्यक काठ दाउरा छुट्याई बाँकी रहने काठ दाउरा डिभिजन वन कार्यालयले लिलाम बिक्री गर्नु पर्नेछ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम साझेदारी वन उपभोक्ता समूहलाई प्राप्त हुने वन पैदावार आन्तरिक खपतको लागि प्राथमिकता दिई बाँकी रहेको वन पैदावार मात्र समूह बाहिर बिक्री गर्न सक्नेछ।

(४) उपदफा (३) बमोजिमको वन पैदावार आन्तरिक बिक्री वितरण र समूह बाहिर बिक्री गर्ने सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

(५) साझेदारी वनबाट उपभोक्ता समूहलाई प्राप्त हुने वन पैदावार बिक्री वितरणबाट प्राप्त रकम मध्ये कम्तीमा पचास प्रतिशत रकम वनको विकास, संरक्षण तथा व्यवस्थापन कार्यमा र बाँकी रहेको रकम मध्येबाट दश प्रतिशतमा नबढ्ने गरी संस्थागत सशक्तिकरण र प्रशासनिक खर्च छुट्याई स्थानीय तहहरूसँग समन्वय गरी दोहोरो नपर्ने गरी गरिवी न्यूनीकरण, महिला सशक्तिकरण, उद्यम विकास, भौतिक पूर्वाधार विकास तथा समुदायको हितमा खर्च गर्न सकिनेछ।

(६) साझेदारी वनबाट उत्पादित वन पैदावारको बिक्री वितरण सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

परिच्छेद — ९

कबुलियती वन सम्बन्धी व्यवस्था

४६. व्यवसायिक कबुलियती वन प्रदान गर्ने: (१) नेपाल सरकारको सहमतिमा प्रदेश सरकारले देहायका उद्देश्यहरूका लागि औसत बीस प्रतिशत भन्दा कम छत्र घनत्व भएको राष्ट्रिय वनको कुनै भाग तोकिए बमोजिम सम्झौता गरी प्रचलित कानून बमोजिम स्थापित कुनै उद्योग, समुदाय वा सङ्गठित संस्थालाई प्रतिस्पर्धाको आधारमा व्यवसायिक कबुलियती वन प्रदान गर्न सक्नेछ:-

(क) वन पैदावारमा आधारित उद्योगहरूलाई आवश्यक पर्ने कच्चा पदार्थ उत्पादन गर्न,

(ख) वृक्षारोपण गरी वन पैदावारको उत्पादनमा अभिवृद्धि गरी बिक्री वितरण गर्न वा उपयोग गर्न,

(ग) वनको संरक्षण र विकास हुने गरी जडीबुटी खेती वा कृषि वन बाली वा पशु फर्म सञ्चालन गर्न,

- (घ) वनको संरक्षण र विकास हुने गरी कीट, पतङ्ग तथा वन्यजन्तुको फर्म सञ्चालन गर्न,
- (ङ) वनको संरक्षण र विकास हुने गरी पर्यापर्यटन व्यवसाय सञ्चालन गर्न।

(२) उपदफा (१) मा उल्लेखित उद्देश्यहरूका लागि कबुलियती वन लिन चाहने प्रचलित कानून बमोजिम स्थापित सङ्गठित संस्था, उद्योग वा समुदायले तोकिए बमोजिमको रकम वार्षिक रुपमा प्रदेश सञ्चित कोषमा जम्मा गर्नु पर्नेछ।

(३) व्यवसायिक कबुलियती वन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

४७. व्यवसायिक कबुलियती वन फिर्ता लिन सकिने: (१) दफा ४६ बमोजिम प्रदान गरिएको कबुलियती वनमा सम्झौता विपरित कुनै काम गरे गराएको पाइएमा डिभिजनल वन अधिकृतले प्रचलित कानून बमोजिम कारवाही गरी सो कबुलियती वन फिर्ताको लागि निर्देशनालयमा लेखी पठाउनेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम लेखी आएमा निर्देशकले पैंतीस दिनभित्र जाँचबुझ गरी आवश्यक निर्णय गर्नेछ। तर, यसरी फिर्ता लिने निर्णय गर्दा सम्बन्धित पक्षलाई आफ्नो सफाइ पेश गर्ने मनासिव मौका दिनु पर्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम निर्देशकले गरेको निर्णय उपर चित्त नबुझेमा सम्बन्धित पक्षले सो निर्णयको जानकारी पाएको पैंतीस दिनभित्र मन्त्रालय समक्ष पुनरावेदन गर्न सक्नेछ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम परेको पुनरावेदन उपर मन्त्रालयले एक्काइस दिनभित्र निर्णय गर्नेछ र मन्त्रालयले गरेको निर्णय अन्तिम हुनेछ।

४८. गरिबका लागि कबुलियती वन दिन सकिने: (१) डिभिजनल वन अधिकृतले वनको संरक्षण र विकास हुने गरी गरिबीका रेखामुनि रहेका जनताको लागि गरिबी न्यूनीकरण गर्न तोकिए बमोजिम समूह गठन गरी औसत बीस प्रतिशत भन्दा कम छत्र घनत्व भएको राष्ट्रिय वनको कुनै भाग तोकिए बमोजिमको प्रक्रिया पूरा गरी कबुलियती वन हस्तान्तरण गर्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम कबुलियती वन प्रदान गर्दा डिभिजनल वन अधिकृतले आवश्यक जाँचबुझ गरी त्यस्तो वन कबुलियती वनको रुपमा प्रदान गर्न उपयुक्त देखेमा सो को निर्णय गरी समूहलाई दर्ता प्रमाण पत्र दिनु पर्नेछ। यसरी प्रदान गरिने कबुलियती वनको व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्ययोजना डिभिजनल वन अधिकृतले स्वीकृत गर्नेछ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम प्रदान गरिएको कबुलियती वनमा कबुलियती वन प्रदान गर्दाको बखत रहेका रुखहरूको स्वामित्व प्रदेश सरकारको हुनेछ। ती रुखहरू संरक्षण गरे बापत सोबाट प्राप्त हुने आयको तोकिए बमोजिमको हिस्सा कबुलियती वन समूहलाई दिइनेछ।

(४) कबुलियती वन प्रदान गरेको कम्तीमा पाँच वर्षपछि कबुलियती वन प्रदान गर्दाको बखत रहेका रुखहरू सुकेमा वा ढलेमा वा मरेमा उक्त रुखहरूबाट उत्पादन हुने काठ, दाउरा डिभिजन वन कार्यालयले तोकिए बमोजिम बिक्रीवितरण गरी प्राप्त रकमको पचास प्रतिशत सम्बन्धित कबुलियती वन समूहलाई दिनुपर्नेछ र पचास प्रतिशत प्रदेश सञ्चित कोषमा जम्मा गर्नु पर्नेछ।

(५) उपदफा (१) बमोजिम प्रदान गरिएको कबुलियती वनमा कार्ययोजना बमोजिम समूहले लगाई हुर्काएका रूख विरुवाको स्वामित्व समूहको हुनेछ र समूहले उक्त रूखहरू तोकिए बमोजिम बिक्री वितरण गर्न सक्नेछ।

४९. कार्ययोजना विपरीत कार्य गर्नेलाई सजाय: व्यवसायिक कबुलियती वनको पट्टावाला वा गरिवका लागि कबुलियती वन उपभोक्ता समूह वा अन्य कसैले कार्ययोजना विपरीतको कुनै काम गरेमा वा वनमा हानी नोक्सानी पुऱ्याउने कार्य गरेमा त्यस्तो कार्य गर्ने व्यक्ति, संघ संस्था, समूह वा समुदायलाई राष्ट्रिय वनमा कसुर गरे सरह सजाय हुनेछ।

५०. गरीबका लागि प्रदान गरिएको कबुलियती वन पुनरावलोकन गर्न वा फिर्ता लिन सकिने: (१) दफा ४८ बमोजिम गरिबीको रेखामुनि रहेका जनतालाई हस्तान्तरण गरिएका कबुलियती वनको कार्ययोजनाको म्याद समाप्त भएमा उपभोक्ता समूह सक्रिय र सफल हुँदै आएको र कबुलियती वनबाट मनग्य आम्दानी र फाइदा लिन सफल भएको अवस्थालाई मध्यनजर गरी डिभिजनल वन अधिकृतले आवश्यक जाँचबुझ पश्चात पुनरावलोकन गर्न सक्नेछ। देहाय बमोजिमका मापदण्ड पूरा नभई नवीकरण हुन नसकेका यस प्रकारका कबुलियती वनलाई डिभिजनल वन अधिकृतले फिर्ता लिन सक्नेछ:-

- (क) डिभिजन वन कार्यालयमा वार्षिक रूपमा प्रतिवेदन पेश नगरेका समूह,
- (ख) विधान र कार्ययोजना बमोजिम कम्तिमा एक वर्षसम्म नियमित बैठक सञ्चालन नभएका समूह,
- (ग) कबुलियती वनको उपयोग गरी आर्थिक उपार्जन गर्न नसकेका समूह,
- (घ) नेपाल सरकारले तोकेको निरपेक्ष गरिबीको रेखामुनी नपरेका सदस्य रहेका समूह,
- (ङ) बसाईसराई गरी पचास प्रतिशत भन्दा बढी सदस्य अन्यत्र गएका समूह।

तर, यसरी समूहको दर्ता खारेज गरी कबुलियती वन फिर्ता लिने निर्णय गर्नुअघि सम्बन्धित समूहलाई आफ्नो सफाइ पेश गर्न मौका दिइनेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम डिभिजनल वन अधिकृतले गरेको निर्णय उपर चित्त नबुझ्ने समूहले पैंतीस दिनभित्र निर्देशक समक्ष उजुर गर्न सक्नेछ। त्यस्तो उजुरीमा निर्देशकले गरेको निर्णय अन्तिम हुनेछ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम फिर्ता भएको वन क्षेत्रलाई डिभिजनल वन अधिकृतले प्रचलित कानून बमोजिम व्यवस्थापन गर्नेछ।

परिच्छेद — १०

धार्मिक वन सम्बन्धी व्यवस्था

५१. धार्मिक वन हस्तान्तरण गर्ने: (१) कम्तिमा पचास वर्ष अघि देखि स्थापित र प्रचलनमा रहेको ऐतिहासिक धार्मिक स्थल तथा त्यस वरिपरिको वनको संरक्षणका लागि प्रचलित कानून बमोजिम स्थापित कुनै धार्मिक

निकाय, समूह वा समुदायले त्यसको वरिपरिको राष्ट्रिय वन धार्मिक वनको रूपमा संरक्षण गर्न चाहेमा राष्ट्रिय वनको निश्चित भाग डिभिजनल वन अधिकृतले धार्मिक वनको रूपमा हस्तान्तरण गर्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम संरक्षणको लागि हस्तान्तरण गरिएको कारणले मात्र त्यस्तो वन त्यस्तो धार्मिक निकाय, समूह वा समुदायमा हक हस्तान्तरण भएको मानिने छैन र त्यस्तो धार्मिक निकाय, समूह वा समुदायको नाममा जग्गाको स्वामित्व हस्तान्तरण हुने छैन।

(३) उपदफा (१) बमोजिम धार्मिक वन संरक्षण गर्ने जिम्मेवारी दिँदा लिँदा अन्य उपभोक्ताको परम्परागत हक हितमा असर नपर्ने गरी व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ।

(४) उपदफा (१) बमोजिमको धार्मिक वन वा त्यसको कुनै भाग धार्मिक निकाय, समूह वा समुदायले अन्य कसैलाई उपयोग गर्न र भोगचलन वा हक हस्तान्तरण गरी दिन पाइने छैन।

५२. धार्मिक वनको कार्ययोजना: (१) दफा ५१ बमोजिमको प्रयोजनका लागि कुनै धार्मिक निकाय, समूह वा समुदायले त्यस्तो वनको क्षेत्रफल, चार किल्ला, त्यस्तो वनमा गरिने संरक्षण कार्यहरू तथा तोकिए बमोजिमका अन्य विवरणहरू खुलेको कार्ययोजना तयार गरी डिभिजन वन कार्यालयमा पेश गर्नु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कार्ययोजना पेश हुन आएमा डिभिजनल वन अधिकृतले आवश्यक जाँचबुझ गरी स्वीकृत गर्न सक्नेछ।

(३) धार्मिक वन हस्तान्तरण गरी प्राप्त गर्ने निकायले आफ्नो धार्मिक वनभित्र कार्ययोजनामा उल्लेखित बाहेक अन्य कुनै काम गर्न पाइने छैन।

(४) धार्मिक वनभित्र वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल असर पर्ने गरी, सार्वजनिक रूपमा हानिनोक्सानी हुने गरी, जलाधार क्षेत्रमा भू-क्षय हुन सक्ने गरी रूख कटान गर्न, धार्मिक, ऐतिहासिक तथा पुरातात्विक महत्वका धरोहर तथा सम्पदाहरूको मर्मत सम्भार र जिर्णद्वार गर्ने कार्य बाहेक अन्य कुनै भौतिक संरचना निर्माण गर्न पाइने छैन।

(५) कुनै प्राकृतिक विपत्ति वा अन्य कारणबाट धार्मिक वनमा भएको रूखहरू सुकेमा वा ढलेमा डिभिजनल वन अधिकृतले त्यस्ता रूखहरू सङ्कलन गरी आएका वन पैदावारहरू मध्ये धार्मिक कार्यलाई आवश्यक पर्ने वन पैदावार सम्बन्धित धार्मिक निकायलाई हस्तान्तरण गरी बाँकी रहेको वन पैदावार प्रचलित कानून बमोजिम बिक्री वितरण गर्न सक्नेछ।

(६) धार्मिक वनको कार्ययोजना विपरीतको कुनै काम गरेमा वा धार्मिक वनमा हानी नोक्सानी पुऱ्याउने कार्य गरेमा त्यस्तो कार्य गर्ने व्यक्ति, धार्मिक निकाय, समूह वा समुदायलाई राष्ट्रिय वनमा कसुर गरे सरह सजाय हुनेछ।

५३. धार्मिक वन फिर्ता लिन सकिने: (१) दफा ५१ बमोजिम सुम्पिएको धार्मिक वनमा सम्बन्धित धार्मिक निकाय, समूह वा समुदायले दफा ५१ र दफा ५२ विपरीतको कार्य गरेमा वा धार्मिक वनमा गर्नु पर्ने कार्य सञ्चालन गर्न नसकेमा वा यो ऐन र यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम बमोजिम पालना गर्नु पर्ने कुराहरू पालन नगरेमा डिभिजनल वन अधिकृतले त्यस्तो धार्मिक वन फिर्ता लिने निर्णय गर्न सक्नेछ।

तर धार्मिक वन फिर्ता लिने निर्णय गर्नुअघि सम्बन्धित धार्मिक निकाय, समूह वा समुदायलाई सफाइ पेश गर्ने मौका दिइनेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम भएको निर्णय उपर चित्त नबुझेमा धार्मिक निकाय, समूह वा समुदायले पैतिस दिनभित्र निर्देशक समक्ष उजुर गर्न सक्नेछन्। त्यस्तो उजुरीमा निर्देशकले गरेको निर्णय अन्तिम हुनेछ।

५४. कार्ययोजना विपरीत कार्य गर्नेलाई सजाय: धार्मिक वनको कार्ययोजना विपरीतको कुनै काम गरेमा वा धार्मिक वनमा हानिनोक्सानी पुऱ्याउने कार्य गरेमा त्यस्तो कार्य गर्ने व्यक्ति, धार्मिक निकाय, समूह वा समुदायलाई राष्ट्रिय वनमा कसुर गरे सरह सजाय हुनेछ।

परिच्छेद — ११

उपभोक्ता समूह सम्बन्धी व्यवस्था

५५. उपभोक्ता समूह सम्बन्धी व्यवस्था: (१) सामूहिक हितका लागि कुनै वनको संरक्षण, विकास र व्यवस्थापन गरी वन पैदावारको उपयोग गर्न चाहने त्यस्तो वनका सम्बन्धित उपभोक्ताले उपभोक्ता समूहको गठन गर्न सक्नेछन्।

(२) उपदफा (१) बमोजिम गठन गरिएको उपभोक्ता समूह सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालयमा प्रचलित कानून बमोजिम दर्ता गर्नु पर्नेछ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको उपभोक्ता समूहमा वन क्षेत्र नजिक स्थायी बसोबास रहेका, वनको संरक्षणमा योगदान वा उपभोगमा प्रत्यक्ष संलग्न हुने, अन्यत्र वन उपभोक्ता समूहको सदस्य नरहेका इच्छुक प्रति घरधुरी एक सदस्य हुनेछन्।

(४) यो ऐन प्रारम्भ हुनु अघि दर्ता भएका उपभोक्ता समूहहरू एक आपसमा गाभिन चाहेमा डिभिजनल वन अधिकृतको स्वीकृतिमा गाभिन सक्नेछन्।

(५) उपदफा (४) बमोजिम उपभोक्ता समूह एक आपसमा गाभिने सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

(६) उपभोक्ता समूहको कार्य सञ्चालनका लागि बढीमा पन्ध्र सदस्यीय एक कार्यसमिति रहनेछ।

(७) उपभोक्ता समितिको पदावधि तीन वर्षको हुनेछ। उपभोक्ता समितीको पदावधि सकिन तीन महिना अगावै नयाँ उपभोक्ता समितिको चयन गर्नुपर्नेछ।

(८) उपदफा (६) बमोजिमको कार्यसमितिको पदाधिकारी प्रचलित कानून बमोजिमको सार्वजनिक पद धारण गरेको व्यक्ति मानिनेछ।

(९) उपदफा (६) बमोजिमको कार्यसमिति सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

५६. उपभोक्ता समूह सङ्गठित संस्था हुने: (१) दफा ५५ बमोजिम गठित उपभोक्ता समूह अविच्छिन्न उत्तराधिकारवाला एक स्वशासित र सङ्गठित संस्था हुनेछ।

(२) उपभोक्ता समूहको आफ्नो एउटा छुट्टै छाप हुनेछ।

(३) उपभोक्ता समूहले व्यक्ति सरह चल अचल सम्पत्ति प्राप्त गर्न, उपभोग गर्न, आर्जित सम्पत्ति बेच बिखन गर्न, वन उद्यम सञ्चालन गर्न वा अन्य किसिमले बन्दोबस्त गर्न सक्नेछ।

(४) उपभोक्ता समूहले व्यक्ति सरह आफ्नो नामबाट नालिस उजूर गर्न र सो उपर पनि सोही नामबाट नालिस उजूर लाग्न सक्नेछ।

५७. उपभोक्ता समूहको कोष: (१) उपभोक्ता समूहको आफ्नो एउटा छुट्टै कोष हुनेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कोषमा देहायका रकम जम्मा गरिनेछ:-

- (क) नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहबाट प्राप्त अनुदान रकम,
- (ख) कुनै स्वदेशी व्यक्ति वा संस्थाबाट प्राप्त अनुदान वा सहायता रकम,
- (ग) वन पैदावारको बिक्री वितरणबाट उपभोक्ता समूहलाई प्राप्त रकम,
- (घ) उपभोक्ता समूहको सदस्यता शुल्क र जरिवानाबाट प्राप्त रकम।

(३) उपभोक्ता समूहको तर्फबाट कार्ययोजना बमोजिम गरिने खर्च उपदफा (१) बमोजिमको कोषबाट व्यहोरिनेछ।

(४) उपभोक्ता समूहले व्यवस्थापन गरेको वनमा रहेका वन्यजन्तु तथा वन डढेलोबाट त्यस्तो समूहका सदस्यको जनधनको क्षति भएमा उपदफा (१) बमोजिमको कोषबाट प्रभावित व्यक्तिलाई राहत उपलब्ध गराउन सक्नेछ।

(५) उपदफा (१) बमोजिमको कोषको सञ्चालन तोकिए बमोजिम हुनेछ।

५८. बरबुझारथ गर्नु पर्ने: (१) उपभोक्ता समूहको स्वीकृत विधान बमोजिम उपभोक्ता समितिको पुनःगठन भएमा वा कुनै पदाधिकारी पदमुक्त भएमा निवर्तमान पदाधिकारीले नयाँ गठन वा चयन भएका पदाधिकारीलाई पन्ध्र दिनभित्र आफ्नो जिम्मामा रहेको नगद, जिन्सी तथा कागजातहरू बरबुझारथ गर्नु पर्नेछ।

(२) काबु बाहिरको परिस्थिति परी उपदफा (१) बमोजिम बरबुझारथ गर्न नसकेमा डिभिजन वन कार्यालयले बरबुझारथका लागि पन्ध्र दिनसम्मको समय थप गरिदिन सक्नेछ।

(३) उपदफा (१) वा (२) बमोजिम बरबुझारथ नगर्ने पदाधिकारीलाई नगदी जिन्सीको हकमा विगोको दोव्वर रकम सहित थप पचास हजार रुपैयाँ जरिवाना हुनेछ र कागजातहरू बरबुझारथ नगर्ने पदाधिकारीलाई पचास हजार रुपैयाँ जरिवाना सहित प्रचलित कानून बमोजिम कारबाही हुनेछ।

(४) उपभोक्ता समितिका पदाधिकारीको पदावधि समाप्त भएपछि बरबुझारथ गर्नु अघि समितिका पदाधिकारीले उपभोक्ताको हितको नाममा समूह कोषको रकम प्रयोग तथा अन्य आर्थिक कारोबार गर्न पाईने छैन। यस दफा विपरित उपभोक्ता समूहको कोषको रकम प्रयोग गरेमा कोषको रकम हिनामिना गरे सरह मानी प्रचलित कानून बमोजिम कारबाही हुनेछ।

५९. कार्ययोजना विपरित कार्य गर्न नहुने: (१) उपभोक्ता समूहका सदस्य वा पदाधिकारीले समूहको हितका नाममा विधान र कार्ययोजना विपरित वा यो ऐन र यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम विपरित कुनै काम कारबाही गरेमा निजहरूलाई प्रचलित कानून बमोजिम सजाय गर्न बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन।

(२) उपभोक्ता समितिका सदस्यलाई उपदफा (१) बमोजिम कारवाहीको सिलसिलामा मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष मुद्दा दायर भएमा स्वतः निलम्बन हुनेछन्। निज निलम्बन रहेकै अवस्थामा निजको पदावधि समाप्त भएमा स्वतः पदमुक्त हुनेछ।

६०. प्रतिवेदन दिनु पर्ने: (१) उपभोक्ता समूहले प्रत्येक आर्थिक वर्ष समाप्त भएको तीन महिनाभित्र तोकिए बमोजिमको ढाँचामा समूहले व्यवस्थापन गरेको वनको स्थिति खुलाइएको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन र लेखा परीक्षण प्रतिवेदन डिभिजन वन कार्यालय, सम्बन्धित स्थानीय तह र वडा कार्यालयमा पेश गर्नु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्राप्त वार्षिक प्रतिवेदनका आधारमा सम्बन्धित स्थानीय तहले सम्बन्धित उपभोक्ता समूहको अनुगमन गरी डिभिजन वन कार्यालय समक्ष आवश्यक राय सुझाव दिन सक्नेछ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम प्राप्त वार्षिक प्रतिवेदन र उपदफा (२) बमोजिमको राय सुझावका आधारमा डिभिजन वन कार्यालयले सम्बन्धित उपभोक्ता समितिलाई आवश्यक निर्देशन दिन सक्नेछ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम प्राप्त निर्देशन उपभोक्ता समितिले पालना गर्नु पर्नेछ।

परिच्छेद - १२

सार्वजनिक जग्गामा रहेको वन र निजी वन सम्बन्धी व्यवस्था

६१. सार्वजनिक जग्गामा वन विकास सम्बन्धी व्यवस्था: (१) स्थानीय तहले आफ्नो क्षेत्रभित्र रहेको सार्वजनिक जग्गामा वन वाटिका, उद्यान, हरित पार्क वा शहरी वनको रूपमा वनको स्थापना, संरक्षण, विकास, व्यवस्थापन गर्न र वन पैदावारको उपयोग तथा बिक्री वितरण गर्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कामका लागि डिभिजन वन कार्यालयले आवश्यक प्राविधिक तथा अन्य सहयोग उपलब्ध गराउन सक्नेछ।

(३) सार्वजनिक जग्गामा लगाई हुर्काएको वनलाई स्थानीय तहको सहमतिमा स्थानीय समुदायले उपभोक्ता समूह गठन गरी सामुदायिक वनको रूपमा डिभिजन वन कार्यालयबाट हस्तान्तरण गरी लिन र यस ऐन बमोजिम व्यवस्थापन गर्न सक्नेछन्।

६२. सार्वजनिक स्थानमा रहेका रुख सम्बन्धी व्यवस्था: (१) कसैले पनि राष्ट्रिय वन बाहेकका सार्वजनिक सडक, बाटो, नहर, कुलो, किनारमा लगाएका तथा बाटो सडकमा छहारी पर्ने रुखहरू र चौतारा, सिँचाई कुलाको मुहान, धार्मिक स्थल, अन्त्येष्टी स्थल वा यस्तै अन्य महत्वपूर्ण स्थानमा रहेका रुखहरू काट्न र मास्न पाइने छैन।

(२) उपदफा (१) बमोजिमका रुखको संरक्षण र व्यवस्थापन गर्ने दायित्व सम्बन्धित स्थानीय तहको हुनेछ।

(३) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि यस दफा बमोजिमको रुख विरुवाको सम्बर्द्धन गर्न वा रुख विरुवा ढली मानवीय वा अन्य भौतिक क्षति हुनबाट बचाउन वा अन्य कुनै

प्राकृतिक कारणले ढलेको, जोखिमयुक्त सुकेको, बुढा तथा खडा रूखको हाँगा काठ दाउराको सदुपयोग तथा बिक्री वितरण गर्ने व्यवस्था सम्बन्धित स्थानीय तहको कानून बमोजिम हुनेछ।

(४) सरकारी जग्गामा रहेका रूखहरू हटाउने सम्बन्धी व्यवस्था प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ।

(५) सार्वजनिक स्थानमा रहेका वर, पीपल, समी लगायत चौतारोमा रहेका रूख प्रजातिहरूको संरक्षण तथा व्यवस्थापन प्रचलित प्रदेश कानून बमोजिम हुनेछ।

६३. शैक्षिक संस्थाको रूख व्यवस्थापन सम्बन्धमा: जग्गाधनी प्रमाणपूर्जा भएका सरकारी वा अर्धसरकारी विश्व विद्यालय, क्याम्पस, विद्यालय जस्ता शैक्षिक संस्थाको परिसर वा जग्गामा रहेका रूखहरू हटाउन पर्ने भएमा सम्बन्धित संस्थाको निर्णयको आधारमा डिभिजनल वन अधिकृतले हटाउन स्वीकृति दिन सक्नेछ। यसरी रूख हटाउन स्वीकृति पाएमा सम्बन्धित निकायले आफ्नै खर्चमा कटान मुद्द्यान गरी आफैं प्रयोग गर्न वा प्रचलित कानून बमोजिम लिलाम बिक्री गरी आम्दानी उपयोग गर्न सक्नेछ।

६४. जोखिम हुने रूखहरू हटाउने सम्बन्धी व्यवस्था: (१) वन व्यवस्थापन गरिने क्षेत्रभन्दा बाहिर रहेका सुकेका, हाँगा भाँचिएका, कुनै एकतर्फ नुहिएर रहेका, ढलेका रूख नहटाएमा अन्य भौतिक संरचना वा जनधन वा मानव बस्ती तथा आवागमनमा जोखिम रहेको पाइएमा डिभिजनल वन अधिकृतले त्यस्ता रूखहरू हटाउन सक्नेछ।

(२) जोखिमयुक्त रूख हटाउने सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

६५. निजी वनको दर्ता: (१) निजी वन दर्ता गराउन चाहने कुनै व्यक्ति, संस्था वा कम्पनीले निजी वन दर्ता गर्न सिफारिसको लागि सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालय वा सब डिभिजन वन कार्यालयमा निवेदन दिनु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निवेदन दिँदा देहायका कागजात संलग्न गर्नु पर्नेछ:-

- (क) जग्गाधनी प्रमाणपूर्जाको प्रतिलिपि,
- (ख) मालपोत तिरेको रसिदको प्रतिलिपि,
- (ग) नापी कार्यालयले प्रमाणित गरेको नक्सा,
- (घ) नागरिकताको प्रमाणपत्रको प्रतिलिपि,

तर संस्था वा कम्पनीले निजी वन दर्ताको लागि संस्था वा कम्पनी दर्ताको प्रमाणपत्रको प्रतिलिपि, संस्था वा कम्पनीको नवीकरण र मूल्य अभिवृद्धि कर वा स्थायी लेखा नम्बर सम्बन्धी कागजात समेत संलग्न गरी पेश गर्नु पर्नेछ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम पेश भएको निवेदन उपर डिभिजन वन कार्यालय वा सब डिभिजन वन कार्यालयले आवश्यक जाँचबुझ गरी त्यस्तो निजी वन दर्ता गर्न उपयुक्त देखेमा जाँचबुझ प्रतिवेदन संलग्न राखी सिफारिस सहित निजी वन दर्ताको लागि सम्बन्धित स्थानीय तहमा लेखी पठाउनु पर्नेछ। यसरी जाँचबुझ गर्दा डिभिजन वन कार्यालय वा सब डिभिजन वन कार्यालयले आवश्यकता अनुसार नापी कार्यालयको सहयोग लिन सक्नेछ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम पेश हुन आएको प्रतिवेदन सहितको सिफारिस पत्र समेतको आधारमा स्थानीय तहले त्यस्तो निजी वन दर्ता गरी तोकिए बमोजिमको ढाँचामा प्रमाणपत्र दिनेछ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम निजी वन दर्ता गरेको जानकारी स्थानीय तहले तोकिए बमोजिमको ढाँचामा सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालयलाई दिनु पर्नेछ।

(६) उपदफा (४) बमोजिम दर्ता भएका निजी वनको अद्यावधिक लगत स्थानीय तह, सव डिभिजन वन कार्यालय र डिभिजन वन कार्यालयले राख्नु पर्नेछ।

(७) यस दफा बमोजिम निजी वन दर्ता गराएका निजी वन धनीले आफूले दर्ता गराएको वनको विवरण हरेक पाँच पाँच वर्षमा सम्बन्धित स्थानीय तहमा अद्यावधिक गराउनु पर्नेछ।

६६. निजी वनको व्यवस्थापन: (१) निजी वनको धनीले दफा ६५ बमोजिम दर्ता भएको निजी वनमा प्रचलित कानूनको अधिनमा रही कृषि वन, जडीबुटी खेती, वन्यजन्तु पालन वा पर्यापर्यटन क्रियाकलाप समेत सञ्चालन गर्न र त्यस्तो निजी वनको विकास, संरक्षण, व्यवस्थापन तथा औषधीजन्य सुगन्धित वा बहुउपयोगी र आर्थिक दृष्टिले तुलनात्मक लाभ भएका प्रजातिहरू वृक्षारोपण गरी वन पैदावारको उपयोग गर्न तथा मूल्य निर्धारण गरी बिक्री वितरण गर्न सक्नेछ।

(२) निजी वन धनीको अनुरोधमा उपदफा (१) बमोजिमको प्रयोजनको लागि डिभिजन वन कार्यालयले आवश्यक प्राविधिक तथा अन्य सहयोग उपलब्ध गराउन सक्नेछ।

(३) निजी वन तथा वन पैदावार उपयोग सम्बन्धी विवाद व्यक्ति वा निजी संस्थाको बीचमा भएमा सम्बन्धित स्थानीय तहले निरूपण गर्ने र राष्ट्रिय वन वा सार्वजनिक तथा सरकारी जग्गासँग सम्बन्धित भएमा प्रचलित कानून बमोजिम निरूपण हुनेछ।

(४) निजी वनको विकास र प्रवर्द्धनको लागि प्रदेश सरकारले आवश्यक प्रबन्ध मिलाउन सक्नेछ।

६७. निजी वन तथा निजी आवादीको वन पैदावार ओसारपसार: (१) घरायसी प्रयोजनका लागि निजी वन वा निजी आवादी जग्गामा रहेका रुख कटान, सङ्कलन वा प्रशोधन गरी उत्पादित काठ दाउरा जिल्लाभित्रको कुनै एक स्थानीय तहबाट अर्को स्थानीय तहमा ओसारपसार गर्नु परेमा जुन स्थानीय तहबाट कटान, सङ्कलन, प्रशोधन तथा ओसारपसार गर्ने हो सोही स्थानीय तहबाट र एक जिल्लाबाट अर्को जिल्लामा ओसारपसार गर्नु परेमा डिभिजन वन कार्यालयबाट अनुमति लिनु पर्नेछ।

(२) घरायसी प्रयोजनको लागि स्थानीय तहभित्र निजी वन वा निजी आवादीमा रहेका वन पैदावारको कटान, सङ्कलन, ओसारपसार तथा प्रशोधन गरी उपयोग गर्न सम्बन्धित वडा कार्यालयमा अनुमतिका लागि निवेदन दिन सकिनेछ र त्यसरी निवेदन प्राप्त भएमा सम्बन्धित वडा कार्यालयले त्यस्तो अनुमति दिनु पर्नेछ।

(३) व्यवसायिक प्रयोजनको लागि निजी वन वा आवादीमा रहेका वन पैदावारको सङ्कलन तथा ओसारपसार गर्नु परेमा सम्बन्धित स्थानीय तहको स्वीकृति लिनु पर्नेछ र स्थानीय तहले त्यस्तो स्वीकृतिको जानकारी डिभिजन वन कार्यालयलाई दिनु पर्नेछ।

(४) उपदफा (३) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि व्यवसायिक प्रयोजनको लागि एक स्थानीय तहबाट अर्को स्थानीय तहमा वन पैदावारको ओसारपसार गर्नु परेमा सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालयबाट स्वीकृति लिनु पर्नेछ।

(५) यस दफा बमोजिम निजी वन वा आवादीबाट काठ, दाउरा सङ्कलन गर्ने अवधि प्रत्येक वर्ष असोज महिनाको एक गतेदेखि जेठ मसान्तसम्म हुनेछ। तर कुनै किसिमको विपद् परी निजी वन वा निजी जग्गाको वन पैदावार संकलन गरी सुरक्षित स्थानमा राख्न यस दफाले बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन।

(६) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि निजी वन वा निजी आवादीमा उत्पादित गोलिया काठ हुने बाहेकका दाउरा, फलफूल, डालेघाँस र बाँस कटान, सङ्कलन, ओसारपसार, बिक्री र प्रयोगमा कुनै पनि निकायबाट इजाजत लिनुपर्ने छैन।

(७) यस दफा बमोजिम उत्पादित काठ दाउरा गैह्र कानूनी रूपमा कटान, मुछान, ओसारपसार, चिरान वा प्रयोग गरेको सम्बन्धमा सम्बन्धित सबै डिभिजन वन कार्यालयले अनुगमन तथा प्रचलित कानून बमोजिम जाँचबुझ गर्न सक्नेछ।

(८) उपदफा (७) बमोजिम जाँचबुझ गर्दा घरयासी प्रयोजनका लागि निजी दर्ता जग्गा वा निजी वनबाट नै काठ दाउरा उत्पादन गरेको ठहरेमा यही विषयलाई लिएर कुनै निकायमा मुद्दा चलाइने छैन र त्यस्ता काठ दाउरा सम्बन्धित धनीलाई फिर्ता दिनु पर्नेछ।

(९) निजी वन तथा निजी आवादीमा रहेका वन पैदावारको सङ्कलन, ओसारपसार तथा बिक्री वितरण सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

६८. निजी वन धनीलाई सहूलियत: (१) निजी वनका धनीलाई निजी वन लगाउन, हुर्काउन, संरक्षण गर्न, सिँचाईको व्यवस्थापन गर्न, रोग, किरा आदिको उपचार गर्न लाग्ने खर्चमा प्रदेश सरकारले उत्प्रेरणात्मक सहयोग स्वरूप विशेष सुविधा, छुट, बीमा लगायतका तोकिए बमोजिमका आर्थिक र प्राविधिक सहूलियत उपलब्ध गराउन सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको सहूलियतका लागि प्रदेश सरकारले सहकारी, संघ संस्था, निजी क्षेत्र, वित्तीय संस्था तथा स्थानीय तहसँग आवश्यक समन्वय र साझेदारी गर्न सक्नेछ।

परिच्छेद – १३

बेवारिसे वा दरिया बुर्दी काठ सम्बन्धी व्यवस्था

६९. हकको प्रमाण नपुग भएसम्म काठ प्रदेश सरकारको ठहर्ने: (१) कसैले आफ्नो हक प्रमाण नपुऱ्याएसम्म बेवारिसे वा दरिया बुर्दी काठको स्वामित्व प्रदेश सरकारको हुनेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमका काठ डिभिजनल वन अधिकृतले सुरक्षित स्थानमा घाटगद्दी गराउन सक्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम हुने काठको व्यवस्थापन तोकिए बमोजिम हुनेछ।

स्पष्टीकरण: यस परिच्छेदको प्रयोजनको लागि "दरिया बुर्दी" भन्नाले नदी वा खोलाले बगाई ल्याएको वा किनारा लागेको वा अड्केको वा डुबेको वा पुरिएको सबै काठ टाँचा निशानाहरू लागेको वा टाँचा निशाना खुर्केको वा कुनै कारणबाट मेटिएको काठ वा टाँचा निशाना नलागेको काठ सम्झनुपर्छ।

परिच्छेद - १४

वन्यजन्तु संरक्षण सम्बन्धी व्यवस्था

७०. बर्ड स्याञ्चुरी वा जैविक मार्ग तोक्न सक्ने: (१) प्रदेश सरकारले रैथाने तथा आगन्तुक पंक्षी र संकटापन्न वन्यजन्तुको बासस्थान संरक्षण तथा वन्यजन्तुको आवत जावत गर्ने राष्ट्रिय वनको कुनै क्षेत्रलाई प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी बर्ड स्याञ्चुरी वा जैविक मार्ग घोषणा गर्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमका क्षेत्रमा पर्यापर्यटनका क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न मन्त्रालयले अनुमति दिन सक्नेछ।

(३) बर्ड स्याञ्चुरी वा जैविक मार्गको संरक्षण र व्यवस्थापन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

७१. हानिकारक वन्यजन्तुको व्यवस्थापन: (१) प्रदेश सरकारले कुनै खास क्षेत्रमा खास समयका लागि नियमित वा बारम्बार रुपमा कुनै वन्यजन्तुले मानिस वा घरपालुवा जनावरलाई आक्रमण गरी जीउधनमा खतरा वा बालीनालीमा क्षति पुऱ्याउने वन्यजन्तुलाई प्रचलित राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण सम्बन्धी ऐन बमोजिमका संरक्षित वन्यजन्तु बाहेकका अन्य वन्यजन्तुलाई प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी हानिकारक वन्यजन्तु घोषणा गर्न सक्नेछ। त्यसरी हानिकारक घोषणा गरिएका वन्यजन्तु सोही सूचनामा तोकिएको शर्त र बन्देजको अधिनमा रही खेत, खोला, बारीबाट बिना अनुमति लखेट्न वा धपाउन वा पक्राउ गर्न सकिनेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कार्य गर्दा पक्राउ गरिएको कुनै वन्यजन्तु तत्काल नजिकको वन कार्यालय वा संरक्षित क्षेत्र कार्यालयमा बुझाउनु पर्नेछ। प्राप्त हुन आएको वन्यजन्तुलाई वन कार्यालय वा संरक्षित क्षेत्र कार्यालयले नजिकको वन क्षेत्र वा चिडियाखाना वा प्राणी उद्यान वा वन्यजन्तु उद्धार केन्द्रमा व्यवस्थापन गर्नेछ।

७२. प्राणी उद्यान वा वन्यजन्तु उद्धार केन्द्र स्थापना तथा सञ्चालन गर्न सकिने: (१) प्रदेश सरकार आफैले वा डिभिजन वन कार्यालय मार्फत वन उपभोक्ता समूह वा स्थानीय तहसँगको साझेदारीमा हिंस्रक भई नियन्त्रणमा लिइएका, समस्याग्रस्त, असहाय, घाइते, टुहुरा वा उद्धार गरिएका वन्यजन्तुहरूको संरक्षण र व्यवस्थापनका लागि प्राणी उद्यान वा वन्यजन्तु उद्धार केन्द्र स्थापना तथा सञ्चालन गर्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्राणी उद्यान वा वन्यजन्तु उद्धार केन्द्र स्थापना तथा सञ्चालन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

७३. वन्यजन्तुबाट हुने क्षति बापत राहत दिइने: (१) प्रदेश सरकारले राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकेका वन्यजन्तुको कारणले मानवीय क्षति, पशुधन क्षति, खाद्यान्न क्षति र घरगोठ क्षति भएमा त्यस्तो पिडितलाई तोकिए बमोजिम राहत उपलब्ध गराउन सकिनेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम राहत प्राप्त गर्ने पिडितलाई वन उपभोक्ता समूहले आफ्नो कोषबाट थप राहत उपलब्ध गराउन बाधा परेको मानिने छैन।

७४. वन क्षेत्रभित्र सवारी साधनको गति नियन्त्रण सम्बन्धी व्यवस्था: राष्ट्रिय वन क्षेत्रभित्र सञ्चालनमा रहेका राजमार्ग र अन्य सडकहरूमा सडक दुर्घटनामा परी वन्यजन्तुको मृत्यु हुने दरलाई न्यूनीकरण गर्न मन्त्रालयले सवारी साधनको गति सीमित गर्ने गरी सम्बन्धित निकाय मार्फत आवश्यक व्यवस्था गर्न सक्नेछ।

परिच्छेद - १५

वन पैदावारमा आधारित उद्योग र वन पैदावारको ओसारपसार सम्बन्धी व्यवस्था

७५. वन पैदावारमा आधारित उद्योग सम्बन्धी व्यवस्था: (१) प्रदेशभित्र स्थापना भएका वन पैदावारमा आधारित उद्योग तथा प्रदेश सरकारको सहलगानीमा स्थापना हुने वन पैदावारमा आधारित उद्योगहरूलाई आवश्यक कच्चा पदार्थ (वन पैदावार) उपलब्ध गराउन प्राथमिकता दिइनेछ।

(२) वन पैदावारमा आधारित उद्योग र वन क्षेत्रवीचको दुरी सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

(३) वन पैदावारमा आधारित उद्योगलाई प्रोत्साहन सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

७६. वन पैदावारमा आधारित उद्योगले विवरण पेश गर्नु पर्ने: (१) वन पैदावारमा आधारित उद्योगले आफूले उत्पादन गर्ने वस्तु तथा सेवाको तोकिए बमोजिमको विवरण सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालयमा वार्षिक रुपमा पेश गर्नु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्राप्त भएको विवरणका आधारमा डिभिजन वन कार्यालयले आवश्यकता अनुसार अनुगमन गरी वन पैदावारमा आधारित उद्योगहरूको आर्थिक योगदान देखिने अभिलेख राखी सो को जानकारी निर्देशनालयमा र निर्देशनालयले मन्त्रालयमा पठाउनु पर्नेछ।

७७. राष्ट्रिय वनबाट उत्पादित वन पैदावारको स्वामित्व तथा मूल्य निर्धारण: (१) यस ऐनमा अन्यत्र व्यवस्था भएकोमा बाहेक राष्ट्रिय वनबाट उत्पादित वन पैदावारमा प्रदेश सरकारको स्वामित्व रहनेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको वन पैदावार उपयोग गर्न, सङ्कलन तथा बिक्री वितरण गर्नको लागि राजस्व सङ्कलन तथा शुल्क, दस्तुर र दर निर्धारण गर्ने अधिकार प्रदेश सरकारमा रहने छ।

७८. वन पैदावारको सङ्कलन र बिक्री वितरण: (१) वन पैदावारको सङ्कलन स्वीकृत कार्ययोजना बमोजिम हुनेछ र यसको उपयोग, बिक्री वितरण, निकासी, ओसारपसारको इजाजत सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि राष्ट्रिय वन क्षेत्रमा हावाहुरी, बाढी, पहिरो, नदी कटान वा अन्य प्राकृतिक प्रकोपका कारण कार्ययोजनाले निर्धारण गरेको परिमाण भन्दा बढी रूखहरू ढलन गएमा निर्देशनालयको सिफारिसमा मन्त्रालयले त्यस्तो ढलापढा रूखहरू तोकिए बमोजिम सङ्कलन र व्यवस्थापन गर्न स्वीकृति दिन सक्नेछ।

(३) यस दफा बमोजिम इजाजत दिइने वन पैदावारको मूल्य, शुल्क, दस्तुर वा दर र नरम प्रजातिको काठ दाउरा सङ्कलन तथा बिक्री वितरण सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

(४) दफा (३) बमोजिम बिक्री गर्दा तोकिएको परिमाण वा रकम भन्दा बढीको वन पैदावार बिक्री विद्युतीय बोलपत्रको माध्यमबाट गर्नु पर्नेछ।

(५) यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि व्यवसायीले लिलाम सकारबाट प्राप्त गोलिया काठलाई कम्तिमा एक चरण प्रशोधन गरी बिक्री गर्नु पर्नेछ। यसरी प्रशोधन नगरी बिक्री गर्न चाहेमा तोकिए बमोजिमको थप शुल्क प्रदेश सञ्चित कोषमा जम्मा गर्नु पर्नेछ।

स्पष्टिकरण: यस दफाको प्रयोजनका लागि प्रशोधन भन्नाले गोलिया काठको चिरान गर्ने, फर्निचरको सामग्री निर्माण गर्ने, खयरको चिप्स उत्पादन गर्ने लगायतका कार्यलाई बुझिन्छ।

७९. वन पैदावारको निकासी पैठारी सम्बन्धी व्यवस्था: (१) प्रचलित कानूनको अधिनमा रही डिभिजनल वन अधिकृतले काठ बाहेकका अन्य गैर काष्ठ वन पैदावार विदेश निकासीको लागि सम्बन्धित भन्सार कार्यालयलाई सिफारिस गर्न सक्नेछ।

(२) वन पैदावारको निकासी पैठारी सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

८०. खोटो सङ्कलन सम्बन्धी व्यवस्था: (१) सबै प्रकारका राष्ट्रिय वनबाट स्वीकृत वन कार्ययोजना बमोजिम सल्लाको खोटो सङ्कलन गर्न सकिनेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको खोटो सङ्कलन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

८१. प्रतिबन्ध लगाउन वा फूकुवा गर्न सक्ने: यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भएता पनि प्रदेश सरकारले प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी कुनै विशेष प्रजातिको संरक्षण, जैविक विविधता तथा वातावरण संरक्षणका लागि प्रदेशको भौगोलिक क्षेत्रभित्र कुनै पनि प्रजातिको काठ वा गैरकाष्ठ वन पैदावारको कटान, सङ्कलन, बिक्री वितरण, ओसारपसार वा उपभोगमा प्रतिबन्ध लगाउन वा प्रतिबन्ध फुकुवा गर्न सक्नेछ।

८२. पुरानो घर गोठमा प्रयोग भएको काठ वा काठजन्य सामग्री ओसारपसार सम्बन्धी व्यवस्था: (१) कसैले निजी स्वामित्वको जग्गामा रहेको पुरानो घरगोठमा प्रयोग भएको काठ वा काठजन्य सामग्री प्रदेशभित्र अन्यत्र

लैजान चाहेमा सम्बन्धित वडा कार्यालयको सिफारिसमा डिभिजन वन कार्यालयको स्वीकृति लिइ स्थानान्तरण गर्न सकिनेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम डिभिजन वन कार्यालयले स्वीकृति दिँदा स्थानान्तरण गरिने काठ वा काठजन्य सामग्रीको नाप र परिमाण सहितको लगत प्रमाणित गर्नु पर्नेछ।

(३) पुरानो घरगोठमा प्रयोग भएको काठ वा काठजन्य सामग्री ओसारपसार सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

(४) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि पुरानो घरगोठमा प्रयोग भएको काठ वा काठजन्य सामग्री बिक्री गर्नु परेमा डिभिजन वन कार्यालयमा तोकिए बमोजिमको शुल्क तिरी बिक्री गर्न सकिनेछ।

स्पष्टिकरण: यस दफाको प्रयोजनको लागि पुरानो घरगोठमा प्रयोग भएको काठ भन्नाले कम्तिमा दश वर्ष पुरानो घरगोठमा प्रयोग भएको काठलाई सम्झनुपर्छ।

८३. प्रशोधित काठ वा काठजन्य सामग्रीको ओसारपसार: कुनै एक जिल्लाभित्र प्रशोधित काठ वा काठजन्य सामग्री (चिरान काठ, भेनियर, चिप्स आदि) ओसारपसार गर्दा मूल्य अभिवृद्धि कर तिरेको निस्साका आधारमा गर्न सकिनेछ।

तर जिल्ला बाहिर ओसारपसार गर्नु परेमा डिभिजन वन कार्यालयको अनुमति लिनु पर्नेछ।

परिच्छेद - १६

विविध

८४. जिल्ला वन पैदावार आपूर्ति समितिको व्यवस्था: (१) प्रदेश सरकारले स्थानीय जनतालाई काठ दाउरा बिक्री वितरण तथा आपूर्ति गर्न देहाय बमोजिमको जिल्ला वन पैदावार आपूर्ति समिति रहने छः

(क) डिभिजनल वन अधिकृत	अध्यक्ष
(ख) प्रमुख जिल्ला अधिकारीले तोकेको अधिकृत प्रतिनिधि	सदस्य
(ग) जिल्ला समन्वय अधिकारीले तोकेको अधिकृत प्रतिनिधि	सदस्य
(घ) जिल्ला स्थित प्रदेश सरकारको लेखा सम्बन्धी विषय हेर्ने कार्यालयको प्रतिनिधि	सदस्य
(ङ) जिल्ला स्थित समाजसेवी तथा उपभोक्ता हित सम्बन्धी क्षेत्रका व्यक्तिहरू मध्येबाट मन्त्रालयले तोकेको एक जना महिला सहित दुई जना	सदस्य
(च) डिभिजनल वन अधिकृतले तोकेको वन अधिकृत	सदस्य सचिव

(२) उपदफा (१) को खण्ड (ङ) बमोजिमका प्रतिनिधिको पदावधि दुई वर्षको हुनेछ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको समितिको काम, कर्तव्य, अधिकार र अन्य व्यवस्था प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ।

८५. काठ दाउरा उपलब्ध गराउन सक्ने: डिभिजन वन कार्यालयले आफ्नो कार्य क्षेत्रभित्रको राष्ट्रिय वनबाट उत्पादित काठ दाउरा मन्त्रालयको निर्णयमा नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारबाट गठित संस्थाहरूलाई तोकिए बमोजिम उपलब्ध गराउन सक्नेछ।

८६. वन पैदावारको मूल्यमा सहूलियत प्रदान गर्न सक्ने: प्रदेश सरकारले राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी प्राकृतिक प्रकोपबाट राहत, उद्धार वा कुनै ऐतिहासिक, पुरातात्विक तथा धार्मिक महत्त्वका संरचना मर्मत वा पुननिर्माण कार्यका लागि वन पैदावारको मूल्यमा सहूलियत प्रदान गर्न सक्नेछ।

८७. एक वर्षभित्र काठ दाउराको बिक्री वितरण गरिसक्नु पर्ने: (१) जुनसुकै स्रोतबाट प्राप्त भई घाटगद्दी भएको काठ दाउरा डिभिजनल वन अधिकृत तथा वन उपभोक्ता समूहले घाटगद्दी भएको मितिले एक वर्षभित्रमा बिक्री वितरण गरिसक्ने गरी व्यवस्थापन गर्नु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम उपभोक्ता समूहले गरेको काठ दाउरा बिक्री वितरण र सदुपयोग व्यवस्थापनको प्रगतिलाई डिभिजनल वन अधिकृतले र डिभिजनल वन अधिकृतले गरेको काठ दाउरा बिक्री वितरण र सदुपयोग व्यवस्थापनको प्रगतिलाई निर्देशकले निजको कार्य सम्पादन मापनसँग जोडेर मूल्याङ्कन गर्न सक्नेछ।

८८. सडिगली जाने वन पैदावारको व्यवस्थापन: (१) जुनसुकै वनबाट सङ्कलन भई वा अन्य कुनै स्रोतबाट घाटगद्दीमा रहेका सडिगली जाने वन पैदावारको यथाशीघ्र बिक्री वितरणको व्यवस्था डिभिजनल वन अधिकृतले मिलाउनु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम दुईलाख रुपैयासम्म न्यूनतम मूल्य कायम भएका वन पैदावारको बिक्री डाँक बढाबढ प्रक्रियाबाट गर्न सकिनेछ। तर दुईलाख रुपैया भन्दा बढी न्यूनतम मूल्य कायम भएका वन पैदावारहरू बोलपत्र प्रथाद्वारा लिलाम बिक्री गरिनेछ।

(३) यस दफा बमोजिम वन पैदावारको लिलाम बिक्री सम्बन्धी अन्य व्यवस्था प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ।

८९. वन पैदावारको पुनर्मूल्याङ्कन सम्बन्धी व्यवस्था: (१) यो ऐन प्रारम्भ हुनु अघि उत्पादन वा कुनै स्रोतबाट प्राप्त भई घाटगद्दीमा रहेका काठ दाउरालाई साल प्रजातिको हकमा तीन पटकसम्म र अन्य नरम प्रजातिको हकमा दुई पटकसम्म सूचना प्रकाशन गरी लिलाम बिक्री गर्दा समेत बिक्री हुन नसकी काठ दाउराको हैसियतमा हास हुन आएको अवस्थामा एक पटकका लागि देहाय बमोजिमको पुनर्मूल्याङ्कन समितिले तत्काल काठको पुनः नापजाँच गरी घाटगद्दीमा रहेको परिमाण यकिन गर्न र काठको हैसियतको आधारमा औचित्य हेरी पुनर्मूल्याङ्कन गरी मूल्य कायम गर्न सक्नेछ:-

(क) निर्देशक	-संयोजक
(ख) जिल्ला प्रशासन कार्यालयको अधिकृत प्रतिनिधि	-सदस्य
(ग) प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालयको अधिकृत प्रतिनिधि	-सदस्य
(घ) जिल्ला समन्वय समितिको अधिकृत प्रतिनिधि	-सदस्य
(ङ) सम्बन्धित स्थानीय तहको अधिकृत प्रतिनिधि	-सदस्य

(२) जडीबुटी तथा अन्य वन पैदावार तीन पटकसम्म सूचना प्रकाशन गरी लिलाम बिक्री गर्दा समेत बिक्री हुन नसकी वैकल्पिक प्रयोगमा आउन नसक्ने अवस्थामा उपदफा (१) बमोजिमको पुनर्मूल्याङ्कन समितिले पुनः मूल्य कायम गरी वा लगत कट्टाको लागि सिफारिस सहित मन्त्रालयमा पेश गर्नु पर्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम पुनर्मूल्याङ्कन समितिको सिफारिसमा मन्त्रालयले उक्त वन पैदावारको नयाँ मूल्य कायम गरिदिन वा लगत कट्टा गरिदिन सक्नेछ। यसरी कायम भएको वन पैदावारको मूल्यलाई न्यूनतम मूल्य मानी डिभिजन वन कार्यालय वा उपभोक्ता समूहले पुनः लिलाम बिक्री गर्न सक्नेछ।

९०. **वन पैदावारको मिनाहा सम्बन्धी व्यवस्था:** (१) वन क्षेत्रमा वा घाटगद्दीमा रहेका काठ, दाउरा, जडीबुटी तथा अन्य वन पैदावार प्राकृतिक विपद्मा परी हानी नोक्सानी भएमा सम्बन्धित डिभिजनल वन अधिकृतले स्थलगत निरीक्षण गरी जिल्ला विपद् व्यवस्थापन समितिको निर्णय सहितको प्रतिवेदन यथाशीघ्र निर्देशनालयमा पठाउनु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्रतिवेदन प्राप्त भएपछि निर्देशकले स्थलगत निरीक्षण गरी आफ्नो यकिन राय सहितको प्रतिवेदन मन्त्रालयमा पठाउनु पर्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको प्रतिवेदनका आधारमा वन पैदावार मिनाहा गर्नु पर्ने भएमा मन्त्रालयको सिफारिसमा प्रदेश सरकारले मिनाहा गर्न सक्नेछ।

९१. **संरक्षण शिक्षा, जनचेतना र प्रचारप्रसार:** यस ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयनका लागि मन्त्रालय वा मातहतका निकायले संरक्षण शिक्षा, जनचेतना र प्रचारप्रसार सम्बन्धी कार्यक्रमहरू गर्न सक्नेछन्।

९२. **वनको अभिलेख व्यवस्थापन:** (१) वन सम्बन्धी अभिलेखलाई व्यवस्थित बनाउन मन्त्रालयले प्रदेशभित्र रहेका वन, वनको प्रकार, प्रजाति र वन व्यवस्थापन पद्धतिको प्रदेश, जिल्ला, पालिका र समूह तहमा जिपिएस अवस्थिति सहितको डिजिटल अभिलेख व्यवस्थापन गर्न सक्नेछ।

(२) वनको अभिलेख व्यवस्थापन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

९३. **वातावरणीय सेवाको व्यवस्थापन:** वनबाट प्राप्त हुने वातावरणीय सेवाको व्यवस्थापन, उपयोग तथा लाभांश सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

९४. **वन बीउ बगैँचा घोषणा गर्न सक्ने:** गुणस्तरीय वन बीउ आपूर्तिको लागि मन्त्रालयले राष्ट्रिय वनको कुनै भागलाई वन बीउ बगैँचा घोषणा गर्न सक्नेछ। सो क्षेत्रको व्यवस्थापन डिभिजन वन कार्यालयले गर्नेछ।

९५. **राहत सम्बन्धी व्यवस्था:** वन संरक्षण, व्यवस्थापन तथा विकास सम्बन्धी कुनै कामको सिलसिलामा कुनै उपभोक्ता, श्रमिक वा कर्मचारीको मृत्यु वा घाइते भएमा प्रदेश सरकारले तोकिए बमोजिम राहत उपलब्ध गराउन सक्नेछ।

९६. **रोग किराको नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन:** कुनै वन वा वनका रुखमा लागेको रोग किराको नियन्त्रण गर्न डिभिजनल वन अधिकृतले तोकिए बमोजिम व्यवस्थापन गर्न सक्नेछ।

९७. असल नियतले काम गरेकोमा बचाउ: यस ऐनले दिएको अधिकारको प्रयोग असल नियतले गरेकोमा कुनै पनि सरकारी कर्मचारी व्यक्तिगत तवरले उत्तरदायी हुने छैन ।

९८. कसूर, जाँचबुझ र सजाय सम्बन्धी व्यवस्था: (१) यस ऐन बमोजिम वा प्रचलित वन सम्बन्धी कानून बमोजिमको कसूरको जाँचबुझ, अनुसन्धान र सजाय सम्बन्धी व्यवस्था प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएता पनि यस ऐन अन्तर्गत पाँच हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना हुने कसुरमा वन सेवा, जनरल फरेष्ट्री समूहको कम्तीमा पाचौँ तहको कर्मचारीले घटनास्थलमै मुचुल्का खडा गरी बरामदित बस्तु जफत गरी तत्काल जरिवाना गरी छाडिदिन सक्नेछ र यसरी गरिएको सजायको लिखित जानकारी र आवश्यक कागजात सम्बन्धित कर्मचारीले सब डिभिजन वन कार्यालय मार्फत वा सिधै चौविस घण्टाभित्र डिभिजन वन कार्यालयमा पेश गर्नुपर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको निर्णय उपर चित नबुझ्ने पक्षले निर्णयको सूचना पाएको मितिले पैंतिस दिनभित्र सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्नेछ ।

९९. सुराकीलाई पुरस्कार दिन सकिने (१) यस ऐन बमोजिम कसूर हुन लागेको वा भईरहेको सुराक दिने वा अपराधी पक्राउ गर्न सहयोग गर्ने संस्था वा व्यक्तिलाई कसूरदारलाई हुने जरिवानाको दश प्रतिशत रकम वा पचास हजार रुपैयाँ मध्ये जुन घटी हुन्छ सोही रकम पुरस्कार स्वरूप दिन सकिनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको पुरस्कार दिने सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१००. ड्रेस कोड सम्बन्धी व्यवस्था: प्रदेश सरकारले वन सेवामा कार्यरत कर्मचारीहरूको पहिचान र बिशिष्टताका लागि ड्रेस कोड लागू गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको लागू गर्ने ड्रेस कोड मन्त्रालयले निर्णय गरे बमोजिम हुनेछ ।

१०१. सशस्त्र वन रक्षक सम्बन्धी व्यवस्था: नेपाल सरकारले वनको सुरक्षाका लागि व्यवस्था गरेको सशस्त्र वन रक्षकको परिचालन तथा व्यवस्थापन प्रदेश सरकारले तोकिए बमोजिम गर्नेछ ।

१०२. वन कामदारको सुरक्षा: (१) यस ऐन बमोजिम वन क्षेत्रमा काम गर्न अनुमति प्राप्त आयोजना, रोजगारदाता व्यक्ति, संस्था, समूह वा निकायले त्यस सम्बन्धी काम गर्ने कामदारहरूको सुरक्षाको व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

(२) वनमा काम गर्ने कामदारको सुरक्षा सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१०३. राष्ट्रिय वन क्षेत्रभित्र विज्ञापन सामग्रीको प्रयोग गर्न नपाईने: (१) राष्ट्रिय वन क्षेत्रभित्र कुनै पनि व्यक्ति, संस्था वा निकायले विज्ञापन सम्बन्धी होर्डिङ बोर्ड, व्यानर वा अन्य प्रचार सामग्री राख्न पाईने छैन ।

(२) यो ऐन प्रारम्भ हुनुअघि वन क्षेत्रमा राखिएका उपदफा (१) बमोजिमका प्रचार सामग्री यो ऐन प्रारम्भ भएको मितिले दुई महिनाभित्र हटाइसक्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम प्रचार सामग्री नहटाएमा डिभिजनल वन अधिकृतले हटाउन सक्नेछ ।

(४) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि ईजाजत प्राप्त गरी तोकिए बमोजिमका प्रचारप्रसारका कार्यक्रम सञ्चालन गर्न यसले बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन ।

१०४. अधिकार प्रत्यायोजन: यस ऐन बमोजिम अधिकार प्राप्त अधिकारीले आफूलाई प्राप्त अधिकार आफू मातहतको कुनै निकाय वा अधिकारीले प्रयोग गर्न पाउने गरी प्रत्यायोजन गर्न सक्नेछ।

१०५. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन: यस ऐन बमोजिम हुने वनको संरक्षण, विकास र उपयोग सम्बन्धमा मन्त्रालय तथा निर्देशनालयले समय समयमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्न सक्नेछन्।

१०६. वन डढेलो रोकथाम र नियन्त्रण: (१) प्रदेश सरकारले वन डढेलोका असरहरूको अध्ययन गरी वन डढेलो रोकथाम तथा नियन्त्रण सम्बन्धी रणनीतिक योजना तयार गर्नुपर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको योजनामा सुख्खाग्रस्त क्षेत्रमा पानी पोखरीहरूको मर्मत सम्भार र वर्षातको पानी सङ्कलन गरी वा अन्य स्रोतको पानी उपयोग गरी नयाँ पोखरी निर्माण गर्ने जस्ता कार्य समावेश गर्नु पर्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको योजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरी आवश्यक भए परिमार्जन र अद्यावधिक गरी लागू गर्नु पर्नेछ।

(४) डिभिजनल वन कार्यालयले उपदफा (२) र (३) बमोजिम पहिचान गरिएका वन डढेलोको अति जोखिम क्षेत्रहरूको नक्साङ्कन एवम् चारकिल्ला तोकी सम्बन्धित स्थानीय तहसँगको सहकार्यमा वन डढेलो रोकथामका लागि पूर्व सावधानी अपनाउनु पर्ने विषय र सो क्षेत्रमा निषेध गरिएका कार्यहरू उल्लेख गरी सार्वजनिक सूचना जारी गर्न सक्नेछ।

(५) उपदफा (४) बमोजिमको सूचना पालना गर्नु सबैको कर्तव्य हुनेछ। कसैले निषेध गरेका कार्यहरू गरेमा प्रचलित कानून बमोजिम सजाय हुनेछ।

(६) वन डढेलोको नियन्त्रणको सिलसिलामा खटिएका सुरक्षाकर्मी, कर्मचारी, उपभोक्ता र सर्वसाधारणलाई क्षति पुग्न गएमा क्षतिको मूल्याङ्कन गरी तोकिए बमोजिमको राहत उपलब्ध गराइनेछ।

(७) वन डढेलो रोकथाम, नियन्त्रण तथा पुनर्स्थापना सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

१०७. वन डढेलो सङ्कट क्षेत्र घोषणा गर्न सक्ने: वन डढेलो नियन्त्रण काबु बाहिर भई असामान्य परिस्थितिको सिर्जना भएमा र जनधनको क्षति हुने जोखिम देखिएमा मन्त्रालयको सिफारिसमा प्रदेश सरकारले डढेलो संकट क्षेत्र घोषणा गर्न सक्नेछ।

१०८. राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाका रूख र काठ दाउराको व्यवस्थापन: (१) नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारबाट स्वीकृत भएको आयोजनाको कार्यान्वयनमा हटाउन पर्ने रूख भिरालो, चट्टानी भीर वा अन्य अप्ठ्यारो जमिनमा रहेको कारण सङ्कलन गर्न सकिने अवस्था नरहेमा वा सङ्कलनको क्रममा क्षति भई काम नलाग्ने भएमा त्यस्ता रूखको लगत मूल्याङ्कन अनुसारको जिल्ला दररेट अनुसार कटान मुछान रकम र प्रचलित राजश्व दरको अधिकतम मूल्यमा कम नहुने गरी क्षतिपूर्ति रकम सम्बन्धित आयोजनाले बुझाउन पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्राप्त क्षतिपूर्ति रकम डिभिजन वन कार्यालय मार्फत प्रदेश सञ्चित कोषमा जम्मा गर्नुपर्नेछ। यसरी लगत अनुमान अनुसारको काठ दाउराको कटान मुद्दान र क्षतिपूर्ति रकम बुझाई सकेपछि सम्बन्धित आयोजनाले डिभिजन वन कार्यालयमा काठ दाउरा हस्तान्तरण गरे सरह मानिने छ।

(३) उपदफा (१) र (२) बमोजिमको काठ, दाउरा व्यवस्थापन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

१०९. वन क्षेत्रभित्र फोहोर फाल्न प्रतिबन्ध: वन क्षेत्रभित्र कसैले पनि प्लाष्टिकजन्य फोहोर वा अन्य कुनै प्रकारको फोहोर फाल्न वा विसर्जन गर्न हुँदैन। फोहोर फाल्ने वा विसर्जन गर्ने कार्य गरे गराएमा प्रचलित कानून बमोजिम कसुर गरेको मानिने छ।
११०. नियम बनाउने अधिकार: यस ऐनको कार्यान्वयनका लागि प्रदेश सरकारले आवश्यक नियमहरू बनाउन सक्नेछ।
१११. कार्यविधि, निर्देशिका तथा मापदण्ड बनाउन सक्ने: यस ऐन तथा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमावलीको कार्यान्वयन गर्न प्रदेश सरकारले आवश्यक कार्यविधि तथा निर्देशिका र मन्त्रालयले आवश्यक मापदण्ड बनाउन सक्नेछ।
११२. प्रचलित कानून बमोजिम हुने: यस ऐनमा भएको व्यवस्था यसै ऐन बमोजिम र अन्य विषयहरू प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ।
११३. बचाउ: यो ऐन प्रारम्भ हुनु अगाडि प्रचलित कानून बमोजिम भएको काम कारबाही यसै ऐन बमोजिम भए गरेको मानिनेछ।